

DOKUMENTY SYNODÓW

SYNODI ET COLLECTIONES LEGUM
Vol. I

Acta synodalia
ab anno 50 ad annum 381

Compositio et elaboratio

Arcadius Baron

Pontificia Universitas Cracoviensis Joannis Pauli II

Henricus Pietras SJ

Academia Ignatianum

Domus editoria «Wydawnictwo WAM»
Cracoviae MMVI

SYNODY I KOLEKCJE PRAW
Tom I

**Dokumenty synodów
od 50 do 381 roku**

Układ i opracowanie

Arkadiusz Baron

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Henryk Pietras SJ

Akademia Ignatianum w Krakowie

Wydawnictwo WAM • Księża Jezuici
Kraków 2006

© Wydawnictwo WAM, 2006

Projekt okładki
Andrzej Sochacki

Wydanie II poprawione

NIHIL OBSTAT: Prowincja Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego,
ks. Krzysztof Dyrek SJ, prowincjał, Kraków, 7 stycznia 2006 r., l. dz. 10/06.

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 KRAKÓW
tel. 12 62 93 200 • fax 12 429 50 03
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254, 12 62 93 255, 12 62 93 256
fax 12 430 32 10
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Zapraszamy do naszej KSIĘGARNI INTERNETOWEJ
<http://WydawnictwoWam.pl>
tel. 12 62 93 260

Drukarnia Wydawnictwa WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

ILLUSTRISSIMO PROFESSORI
MANLIO SIMONETTI
OCTOGESIMUM AETATIS ANNUM CELEBRANTI
IN GRATITUDINIS SIGNUM

Arcadius Baron et Henricus Pietras offerunt

PRAEFATIO

1. SERIEI SCOPUS ET INTENTIO

Volumen hoc in lucem editum exordium seriei est, in qua a nobis acta et documenta synodorum in Ecclesia Catholica ab ipsis primordiis habitarum nec non legum collectiones, quibus vita christianorum in diversis saeculis regebatur, temporum ordine servato, lectoribus praesto sunt. Licet vero series haec nihil aliud sit quam ampliata editio documentorum conciliarium olim a nobis in lucem prolatorum, tamen complet meliusque comprehendere sinit, quomodo legislatio ecclesiastica nec non doctrina fidei in primaeva Ecclesia evolverentur.

Praetermittentes admodum abundans litterarum commercium episcopos inter et caesares atque variorum auctorum secundarias et mediatas relationes, quarum solum per transennam mentio fit, imprimis quae revera a synodis decreta sunt exponimus. Nostri conaminis finis fuit commorari in litteris synodalibus et postsynodalibus expromereque canones et symbola fidei.

2. PRIMI VOLUMINIS ARGUMENTUM

Praesens volumen documenta synodorum Ecclesiae Catholicae complectitur a sic dicta Synodo Apostolica, quae circa annum 50. post Christum natum locum habuit, usque ad Synodum Constantinopolitanam anno 381 habitam, quae II Concilium Oecumenicum postea vocabatur. Haec praecise periodus in primo volumine praesentanda nobis visa est, duobus ex causis. Prima est, quod sequentes synodi a constantinopolitanis decretis dependent eaque proferunt. Secunda ratio, quod ex teunte saeculo quarto magni momenti synodorum Africanarum series incipit, quas opportunius volumine secundo complecti nobis placuit.

Maioris prorsus momenti in prima periodo illae synodi sunt, quae secundum opinionem Athanasii totiusque Ecclesiae occidentalis crisi Ariana, secun-

dum opinionem orientalium – controversia Athanasii causa orta, occupantur. Nova tunc formula confessionis fidei quaerebatur, quae simul episcopis et caesari placeret. Varia formularum proposita in hoc volumine continentur.

3. BREVIS HISTORIA EDITIONUM ACTORUM SYNODALIIUM ATQUE LEGUM COLLECTI- ONUM EDENDI

Omnes Ecclesiae synodi ordine alphabetico in vocabulario sex voluminibus constanti, cui titulus: *Dizionario dei Concili*, sub auspiciis Instituti Ioannis XXIII Universitatis Lateranensis, editore Petro Palazzini et impensa Città Nuova Editrice, Romae 1963-1968, publici iuris facto, enumerantur, quod in immensa prorsus silva factorum, particularium notitiarum situm circumspicere sinit. Hoc vocabularium tamen neque theologorum postulatis nec rerum gestarum investigatorum desideriis satisfacere potest. Aptum est enim solum tamquam investigandi primitiae servire, quippe quod nullos asservatos hucusque synodorum textus proferat. Similiter ingens opus ab Hefele et Leclercq confectum (*Histoire des Conciles*, Paris 1907 – sequ., porro H.-L.) de omnibus fere synodis disserens, maioris dumtaxat momenti textus affert. Labentibus saeculis pluries synodorum textus plerumque simul cum Conciliorum Oecumenicorum documentis in publicum emittebantur. Inter antiquiores editiones textuum synodaliu[m] mentione dignum est pluries editum opus, nempe: P. Crabbe, *Concilia omnia, tam generalia quam particularia*, Coloniae Agrippinae, anno 1551, porro: *Polyanthea, seu coordinatio sacrorum canonum*, opera ac studio Joannis Palavicini, eodem tempore Pragae et Vindobonae anno 1708 editum, quod nihil aliud est quam prius confectum, de novo redactum et ordine alphabetico compositum opus, cui titulus: *Epitome Canonum Omnium qui in Conciliis Generalibus ac Provincialibus, in Decreto Gratiani, in Decretalibus, in Epistolis, in Constitutionibus Romanorum Pontificum usque ad SS. D.N. Alexandri VII Annum Quartum Continentur*, Romae 1569, quod aliae editiones sequebantur Venetiis et Coloniae Agrippinae.

Saeculo XVII novae editiones apparuere, ut: N. Coleti, *Sacrosancta Concilia ad regiam editionem exacta*, vol. 1-23, Venetiis 1728-1733, nec non ingens et usque ad hodierna tempora non superata amplissima collectio: G. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima collectio*, vol. 1-31, Venetiis 1759-1798, denuo Parisiis 1901-1927 impressa; quae deinde saeculis XIX et XX porro novis voluminibus ampliabatur. Iam hoc ipsum opus, toties de novo reeditum testatur in Ecclesia semper synodorum canones magni aestimatos atque prolatos esse. *Codicis Iuris Canonici* anno 1917 praeparatio et promulgatio hoc noscendi studium aliquantulum debilitasse videtur. Canonum

enim periti usui commodam legum collectionem ad manus acceperunt, synodales vero canones historiae investigandae diligentibus reliquerunt.

Praeter amplas saeculo XVIII editas collectiones, quarum auctores omnes synodos, praecipue Graecas Latinasque praesentare conabantur (orientales synodi enim, alienis linqvis, Europaeis minus accessibilibus, utentes plerumque praeteriebantur) etiam synodorum provincialium documenta edebant. Iam saeculo XVII J. Sirmond opus sub titulo: *Concilia antiqua Galliae* in tria volumina disposita Parisiis anno 1629 edidit. Opus hoc saepius emendatum et ampliatum tandem aliquando nova forma tamquam *Conciliarum Galliae* tum editorum, tum nondum editorum collectio a D. Labat paratum, Parisiis anno 1789 apparuit. Sub finem saeculi XX in edendo hoc opere perrexerunt: C. Munier in CCL 148, et C. de Clerq in CCL 148 a (Brepols 1963). Insuper idem opus, addita translatione in linguam Gallicam, publici iuris factum est in SCh 241, Joanne Gaudemet (353, 354), Joanne Gaudemet et Birgitta Basdevant (1989) editoribus.

Synodorum quoque in Hispania habitaram documenta pluries edita sunt. Initium G. de Loays opere *Collectio Conciliarum Hispaniae* (Matritii 1593) dedit. Nos novissimis editionibus, i.e. opere auctoris J. Vives, *Concilios Visigóticos e Hispano-Romanos* (anno 1963 edito) atque G. Martínez et F. Rodríguez, *La colección Canónica Hispana* utebamur. Haec ultima collectio ab annis sexaginta elapsi saeculi XX in publicum emissa, inter alia etiam canones Synodorum Carthaginensium continet.

Fons litterarius ad res gestas Ecclesiae Armenae conscribendas perutiles, quo usi sumus, sunt: *Historia Armeniae*, VIII saeculo orta, Moses de Chorenu (Mwowses Khorenaci) adscripta; *Histoire de l'Arménie* in linguam Gallicam ab Anna et Joanne-Petro Mahe translata (ed. Galliard, 1993); insuper *Historia* cuidam Buzandaran adscripta, saeculo V orta, in linguam Anglicam a N. G. Garsoian translata sub titulo: *The Epic Histories Attributed to P'awstos Buzand* [Buzandaran Patmut'iwnk'] (Cambridge Mass. Anno 1989 edita). Polono lectori commendamus librum: Krzysztof Stopka, *Armenia Christiana. Unionistyczna polityka Konstancyopolu i Rzymu a tożsamość chrześcijaństwa ormiańskiego (IV-V w.)*, PAU Kraków 2002, amplum indicem bibliographicum continentem.

4. PRAESENS EDITIO

In praesenti editione illa textuum versio servatur, quae saeculorum cursu admissa et in legislatura ecclesiastica usitata est. Nitimur imprimis veteri editione auctore J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliarum Nova et Amplissima Collectio*. Quod novas eiusdem operis editiones spectat, licet amplo critico ap-

paratu ornatae sint, variarumque lectionum manuscriptorum respectum habent, in ipso exarato textu fere nil differunt. Lectiones variantes, quae quidem raro adveniunt, animadvertimus et annotamus solum in casibus, quando sensus enuntiationis alicuius ab eis pendet. Praecipuus fons novarum editionum est collectio Isidori Hispalensis adscripta. Orthographia in diversis synodorum documentis adhibita plerumque a nobis servatur. Solummodo in nonnullis litterarum coniunctionibus assimilationem adhibemus, e.g.: loco adp – app scribimus; ads vertitur in ass; inl vertitur in ill; inr in – irr, etc. Interdum, quando verba «charitas» vel «charissimus» obveniunt, adhibemus: «caritas» et «carissimus». Quod vero nomina biblica attinet, loco rarissimae formae nominis Core, scribimus saepius usitatum Chore. In eo modo scribendi sequimur non solum recentiores criticas editiones, sed etiam textus, qui solummodo in antiquioribus editionibus inveniuntur.

In opere nostro lector inveniet duo genera annotamentorum:

Numeris Arabicis (1, 2, 3 ...) signamus annotamenta technica, fontes diversos spectantia, e.g. Sacram Scripturam, testimonia veterum, aliosque eiusmodi textus, nec non adiumenta bibliographica. Annotamenta haec in paginis textum originale continentibus inveniuntur. Quamquam lingua Latina hic adhibita est, speratur, caractere annotationum argumenti spectato, id fere nullam difficultatem lectori etiam linguam hanc non callenti allaturum, lectoribus vero, qui exteris linguis pollent, id adiumento fore.

Litteris maiusculis (A, B, C...) in versione Polonica signamus annotamenta Polonum lectorem spectantia. Quae consistunt in commentariis et praecipue in explicatione terminorum a synodalibus Patribus usurpatorum, quorum sensus difficulter in Polonica versione univoce redduntur. In hisce annotamentis praeterea adiuncta historica et iuridicus contextus cum theologis problematibus connexus praesentatur, lectorum et investigatorum, qui non semper tales sunt, qui omnes quaestiones enodare queant, emolumento in mente habito. Annotamenta ergo indolem auxiliarem praestant, ideoque lectores spectant, qui arte et studio hisce problematibus non dant operam.

Cum vero iurisprudentia ecclesiastica ininterrupta continuetur, utile putavimus ad praevias synodos res referre, usque ad primam mediaevalem iuris codificationem, sic dictum *Decretum Gratiani* nec noc *Decretalium Collectiones*, quae simul *Corpus Iuris Canonici* formant. Ut textuum lectionem faciliorem reddamus, indicamus semper numerum paginarum praecipuae editionis ab Aemilio Friedberg Lipsiae (1879-1881) confectae. Annotantur etiam *Canones Apostolici*, qui simul cum *Constitutionibus Apostolicis* ad edendum parantur. Haec vero censentur tamquam plene formata collectio legum in Ecclesia, quippe quae vetustissimas et primordiales traditiones contineat. Hoc modo lector certior redditur determinatum praescriptum vel ante synodum

habitam iam valuisse, vel a synodo usurpatum postea in *Canonibus Apostolicis* locum invenisse. Nil mirum quod in editione P.-P. Joannou ipso initio hi codices positi sunt (CSP 5-53). Acta et documenta hic edita tabulis geographicis et aliquot indicibus, sicut mos exigit, complentur. In tabula solum oppida aliave synodorum habitatum et in hoc opere tractatarum loca signantur.

Praeter indicem biblicum, elenchum documentorum ecclesiasticorum (concilia, synodi, papae, legum collectiones), auctorum, nominum propriorum nec non indicem rerum (hunc ultimum referimus ea non ad paginas, sed ad diversas synodos), praebemus etiam lingua Latina elenchum synodorum, die qui ad eas refert assignato. Lectores Poloni insuper indicem polonum nominum locorum, ubi synodi habitae sunt, cum Latina eorum versione invenient.

WPROWADZENIE

1. CELE I ZAŁOŻENIA SERII

Prezentowany tom otwiera serię, w której pragniemy przedstawić chronologicznie teksty synodów Kościoła od jego początków oraz kolekcje praw, które kształtowały życie chrześcijan w poszczególnych okresach jego dziejów. W zasadzie stanowi ona rozszerzenie wydanych przez nas wcześniej tekstów soborowych, oraz uzupełnia i pozwala lepiej zrozumieć rozwój prawodawstwa kościelnego i doktryny wiary w całym ówczesnym Kościele.

Podajemy tylko to, co synody rzeczywiście ustaliły, pozostawiając na boku obfitą korespondencję biskupów lub cesarzy, czy też wtórne relacje różnych autorów, o których jedynie wspominamy. Naszym zamierzeniem było zwrócenie szczególnej uwagi na listy synodalne i posynodalne, kanony oraz formułowane wyznania wiary.

2. ZAWARTOŚĆ PIERWSZEGO TOMU

Niniejszy tom obejmuje synody Kościoła powszechnego od tak zwanego „synodu apostołskiego” z roku około 50., do roku 381, czyli do synodu konstantynopolińskiego, który został uznany następnie za drugi sobór powszechny. Do zastosowania takiej cezury skłoniły nas dwie przyczyny. Po pierwsze, następne synody nawiązują do ustaleń konstantynopolińskich i ustosunkowują się do nich, po drugie, pod koniec IV wieku rozpoczyna się seria ważnych synodów afrykańskich, które praktyczniej będzie zawrzeć w jednym tomie. Ważne w okresie, którym się zajmujemy, są synody związane z kryzysem ariańskim – jak to przedstawia Atanazy i cały Zachód – lub z konfliktem wokół Atanazego – jak to przedstawiają biskupi wschodni. Poszukiwano wtedy nowej formuły wyznania wiary, która zadowoliliby biskupów i cesarza. Wszystkie te próby sformułowań znajdują się w niniejszym tomie.

3. KRÓTKA HISTORIA WYDAŃ TEKSTÓW SYNODALNYCH ORAZ KOLEKCJI PRAW

Wszystkie znane dziś synody Kościoła w porządku alfabetycznym wymienia sześciotomowy słownik: *Dizionario dei Concili*, opracowany przez *Istituto Giovanni XXIII* Uniwersytetu Laterańskiego pod redakcją Pietro Pallazzini'niego i wydany w Città Nova Editrice, Roma 1963-1968, który ułatwia orientację w ogromnym gąszczu danych na ten temat. Jednakże z punktu widzenia zarówno teologicznego, jak i historycznego, dla badacza może on stanowić jedynie punkt wyjścia, gdyż nie podaje w ogóle zachowanych tekstów synodalnych.

Podobnie monumentalna praca Hefelego i Leclerqa (zob. skróty: H.-L.), która omawia niemal wszystkie synody – przytacza jedynie ważniejsze fragmenty.

W ciągu wieków publikowano wielokrotnie teksty synodalne, zwykle razem z dokumentami odnoszącymi się do soborów powszechnych.

Z wcześniejszych edycji tekstów synodalnych należy wspomnieć między innymi: P. Crabbe, *Concilia omnia, tam generalia quam particularia*, t. 1-3, Coloniae Agrippinae 1551, wielokrotnie wznawiane, a także: *Polyanthea, seu coordinatio sacrorum canonum, opera ac studio Joannis Pauli Paravicini*, a wydane równocześnie w Pradze i w Wiedniu w roku 1708. Jest to przepracowane i w układzie alfabetycznym podane starsze dzieło: *Epitome Canonum Omnium Qui in Conciliis Generalibus ac Provincialibus, in Decreto Gratiani, in Decretalibus, in Epistolis, in Constitutionibus Romanorum Pontificum usque as SS. D.N. Alexandri VII Annum Quartum Continentur*, Roma, 1659 i następne wydania z Wenecji i Kolonii. Wiek XVII przyniósł nowe wydania, takie jak: N. Coleti, *Sacrosanta Concilia ad regiam editionem exacta*, t. 1-23, Venezia 1728-1733, oraz monumentalne i do dziś najbardziej kompletne: G. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, t. 1-31, Venezia 1759-1798, reprint: Paris 1901-1927, kolejne tomy publikowano w XIX i XX wieku. Ostatni reprint wszystkich 53 tomów pochodzi z lat 1960-1962. Dzieło to i wielość jego wydań świadczy o tym, że w świadomości Kościoła kanony synodów były czymś ważnym i należało się do nich odnosić. Wydaje się, że kodyfikacja prawa kościelnego i ogłoszenie *Codicis Iuris Canonici* w 1917 przyczyniły to zainteresowanie, kanoniści bowiem otrzymali poręczny zbiór praw, a badanie kanonów synodalnych pozostawili historykom.

Oprócz wielkich osiemnastowiecznych kolekcji, mających ambicje przedstawienia wszystkich synodów, przynajmniej greckich i łacińskich, gdyż synody wschodnie obradujące w innych językach Europejczyków mniej interesowały, publikowano również wydania synodów regionalnych. W XVII wieku w trzech tomach J. Sirmond wydał *Concilia antiqua Galliae* (Paryż

1629), które to dzieło było poprawiane i uzupełniane aż do *Conciliarum Galiae tum editorum, tum ineditorum collectio*, przygotowane przez D. Labata (Paryż 1789). Wydania te zastąpili w naszych czasach C. Munier w CCL 148 i C. de Clercq w CCL 148a (Brepols, 1963). Ich tłumaczenie francuskie opublikowano w SCH 241 (J. Gaudemet, 1977), 353, 354 (Jean Gaudemet i Brigitte Basdevant, 1989.)

Również synody hiszpańskie wydawane były wielokrotnie, począwszy od G. de Loays, *Collectio Conciliarum Hispaniae*, Madrid 1593. W obecnym tomie korzystaliśmy z ostatnich wydań, to znaczy: J. Vives, *Concilios Visigoticos e Hispano-Romanos* z 1963 roku, oraz: G. Martinez i F. Rodriguez, *La Colección Canónica Hispana* publikowana począwszy od lat sześćdziesiątych XX wieku, która to kolekcja zawiera także dokumenty kanonów kartagińskich.

Dla dziejów Kościoła w Armenii i tamtejszych synodów źródłem, z którego korzystaliśmy jest pochodząca z VIII wieku *Historia Armenii* przypisywana Mojżeszowi z Chorenu (Mowses Khorenaci), (*Historie de l'Arménie*, tłum. Annie et Jean-Pierre Mahé, Gallimard 1993), oraz *Historia* przypisywana Buzandanarowi (*The Epic Histories Attributed to P'awstos Buzand (Buzandaran Patmut'iwnk')*, tłum. N. G. Garsoian, Cambridge Mass., 1989) z V wieku. Polskiego czytelnika odsyłamy do: Krzysztof Stopka, *Armenia Christiana. Unionistyczna polityka Konstantynopola i Rzymu a tożsamość chrześcijaństwa ormiańskiego (IV-XV w.)*, PAU Kraków 2002, gdzie znajdzie obszerną bibliografię.

4. OBECNE WYDANIE

W niniejszym wydaniu podajemy teksty w takiej wersji, w jakiej były one przez wieki czytane i w jakiej weszły w prawodawstwo kościelne. Opieramy się głównie na starym wydaniu Mansi'ego, *Sacrorum Conciliarum nova et amplissima collectio*. Nowe wydania krytyczne, w których uwzględniono różne lekcje rękopisów, zasadniczo nie podają innego tekstu, opatrują go jedynie aparatem krytycznym. Uwzględniamy je w notach do naszego tekstu w tych nielicznych przypadkach, kiedy proponują odmienną lekcję, zmieniającą sens poszczególnych wypowiedzi. Głównym źródłem dla tych wydań jest kolekcja przypisywana Izydorowi z Sewilli.

Jeśli idzie o pisownię, to szanujemy ją w odniesieniu do wszystkich poszczególnych synodów, ujednolicając jedynie w danych tekstach złożenia typu *adp-*, które w naszym tekście = *app-* oraz *ads-* = *ass-*, *inl-* = *inn-*, *inr-* = *irr-* itd. Ponadto zamiast nielicznych *charitas* piszemy *caritas*, zamiast *charissimus*, *carissimus*. Podobnie w odniesieniu do imion biblijnych, zamiast

na przykład rzadkiej wersji imienia *Core* piszemy powszechnie używaną *Chore*. W podanych powyżej przypadkach idziemy zasadniczo za wskazaniami wydań krytycznych, ale dotyczy to także tych tekstów, które znajdujemy jedynie w starszych wydaniach.

W naszym opracowaniu Czytelnik odnajdzie przypisy o podwójnej numeracji: cyfrowej i literowej. Cyframi arabskimi (1, 2, 3...) oznaczamy wszelkie odniesienia o charakterze technicznym, to znaczy do Biblii, do źródeł tekstu, do starożytnych świadectw oraz do bibliografii. Przypisy te znajdują się na stronie z tekstem oryginalnym i chociaż zostały sporządzone w wersji łacińskiej, to jednak ze względu na charakter podanych w nich danych nawet Czytelnikowi nie znającemu łaciny nie przysporzą trudności w ich rozumieniu, a na pewno ułatwią korzystanie z naszego wydania również Czytelnikom nie znającym języka polskiego.

Noty oznaczone dużymi literami łacińskimi (A, B, C...) umieszczone są na stronie z polskim tłumaczeniem i zawierają zasadniczo wyjaśnienie skierowane do Czytelnika polskiego. Podajemy w nich między innymi problemy związane z właściwym rozumieniem stosowanych przez synody terminów, których niejednokrotnie nie można oddać w języku polskim w sposób jednoznaczny. Ponadto, staramy się w nich ukazywać szerszy kontekst zarówno historyczny i teologiczny, jak również prawny, rozpatrywanych problemów teologicznych, mając na uwadze przede wszystkim Czytelników i badaczy, którzy przecież nie zawsze muszą być zorientowani w poruszanej w danym miejscu problematyce. Mają więc one charakter pomocniczy i skierowane są szczególnie do Czytelników nie zajmujących się na co dzień tego typu sprawami.

Ukazanie ciągłości tradycji prawa skłoniło nas do podawania w przypisach odniesień do poprzednich synodów, a także do pierwszej średniowiecznej kodyfikacji prawa, jaką było *Decretum Gratiani* oraz *Decretalium Collectiones*, tworzące razem *Corpus Iuris Canonici*. Dla ułatwienia podajemy każdorazowo strony klasycznego wydania Aemiliusa Friedberga z Lipska (1879-1881). Podajemy też odniesienia do *Kanonów apostołskich*, które zostaną opublikowane razem z *Konstytucjami apostołskimi*, gdzie jak się wydaje zaistniały w Kościele jako ukształtowany zbiór prawa, ponieważ zbierają one najstarsze i wcześniejsze tradycje kanoniczne. W ten sposób Czytelnik zostaje poinformowany, że odnośny przepis może być wcześniejszy od danego synodu albo że zaistniawszy na nim, następnie pojawił się w zbiorze *Kanonów apostołskich*. Nic dziwnego, że wydanie P.-P. Joannou podaje je na początku (CSP 5-53).

Prezentowane teksty uzupełniamy mapą oraz kilkoma indeksami tradycyjnie zamieszczanymi w tego rodzaju wydaniach. Na mapie zaznaczamy jedynie miasta i miejsca synodów omówionych w niniejszym tomie.

Oprócz indeksu biblijnego, dokumentów kościelnych (sobory, synody, papieże, kolekcje praw), pisarzy, imion własnych oraz indeksu rzeczowego (odsyłamy w nim Czytelnika do poszczególnych synodów, a nie do stron książki), podajemy w języku łacińskim alfabetyczny wykaz odbytych synodów wraz z ich datami.

Dla Czytelników polskich zaraz na następnych stronach dołączamy także wykaz polskich nazw miejsc odbytych synodów wraz z ich łacińskimi odpowiednikami w układzie łacińsko-polskim oraz polsko-łacińskim.

ELENCHUS SYNODORUM Lat.-Pol.

Achaia	– Achaja
Alexandria	– Aleksandria
Ancyra	– Ancyra
Antiochia	– Antiochia
Antiochia Cariae	– Antiochia Karyjska
Arabia Petrea	– Arabia Petrea
Arelate	– Arles
Ariminum	– Rimini
Artsalth	– Artsalth
Asia Minor	– Azja Mniejsza
Aštišat	– Asztiszat
Bithynia	– Bitynia
Biterris	– Béziers
Bostra	– Bostra
Caesarea Cappadociae	– Cezarea Kapadocka
Caesarea Palestinensis	– Cezarea Palestyńska
Caesaraugusta	– Saragossa
Cappadocia	– Kapadocja
Carthago	– Kartagina
Cirta (Costantina)	– Cyrta
Colonia Agrippina	– Kolonia
Constantinopolis	– Konstantynopol
Cyzicus	– Kyzik
Elvira (Grenada)	– Elwira
Gallia	– Galia
Gangra	– Gangra –
Hadrumetum	– Hadrumetum
Hierapolis	– Hierapolis
Hierosolyma	– Jerozolima
Iconium	– Ikonium
Illyria	– Iliria
Isauria	– Izauria

Lambesis	– Lambesa
Lampsacos	– Lampsacos
Latopolis (Snê)	– Latopolis
Lugdunum	– Lyon
Lutetia	– Paryż
Lycia	– Likia
Mediolanum	– Mediolan
Melitene (Metilene)	– Melitene
Mesopotamia	– Mezopotamia
Neocaesarea	– Neoceszarea
Nicaea	– Nicea
Nicopolis in Armenia	– Nicopolis w Armenii
Nike in Thracia	– Nike w Tracji
Numidia	– Numidia
Nyssa	– Nyssa
Osroene	– Osroena
Pamphylia	– Pamfilia
Pergamonum	– Pergamon
Philippopolis	– Filippopolis
Pisidia	– Pizydia
Pontus	– Pont
Roma	– Rzym
Seleucia in Isauria	– Seleucja w Izaurii
Serdica	– Sardyka (Sofia)
Sicilia	– Sycylia
Singidunum	– Singidunum (Belgrad)
Sirmium	– Sirmium (Sremska Mitrovica w Serbii)
Smyrna	– Smyrna
Synnada	– Sinnada
Thenae in Byzacaena	– Thenae w Bizacena
Tyana	– Tyana
Tyrus	– Tyr
Valentia in Gallia	– Valence d’Agen

ALFABETYCZNY SPIS SYNODÓW polsko-laciński

Achaja	–	Achaia
Aleksandria	–	Alexandria
Ancyra	–	Ancyra
Antiochia	–	Antiochia
Antiochia Karyjska	–	Antiochia Cariae
Arabia Petrea	–	Arabia Petrea
Arles	–	Arelate
Artsalth	–	Artsalth
Asztiszat	–	Aštišat
Azja Mniejsza	–	Asia Minor
Béziers	–	Biterris
Bitynia	–	Bithynia
Bostra	–	Bostra
Cezarea Kapadocka	–	Caesarea Cappadociae
Cezarea Palestyńska	–	Caesarea Palestinensis
Cyrta	–	Cirta (Costantina)
Elwira	–	Elvira (Grenada)
Filippopolis	–	Philippopolis
Galia	–	Gallia
Gangra	–	Gangra
Hadrumetum	–	Hadrumetum
Hierapolis	–	Hierapolis
Ikonium	–	Iconium
Iliria	–	Illyria
Izauria	–	Isauria
Jerozolima	–	Hierosolyma
Kapadocja	–	Cappadocia
Kartagina	–	Carthago
Kolonia	–	Colonia Agrippina
Konstantynopol	–	Constantinopolis
Kyzik	–	Cyzicus

Lambesa	– Lambesis
Lampsacos	– Lampsacos
Latopolis	– Latopolis (Snê)
Likia	– Lycia
Lyon	– Lugdunum
Mediolan	– Mediolanum
Melitene	– Melitene
Mezopotamia	– Mesopotamia
Neocezarea	– Neocaesarea
Nicea	– Nicaea
Nicopolis w Armenii	– Nicopolis Armeniae
Nike w Tracji	– Nike in Thracia
Numidia	– Numidia
Nyssa	– Nyssa
Osroena	– Osroene
Pamfilia	– Pamphylia
Paryż	– Lutetia
Pergamon	– Pergamonum
Pizydia	– Pisydia
Pont	– Pontus
Rimini	– Ariminum
Rzym	– Roma
Saragossa	– Caesaraugusta
Sardyka (Sofia)	– Serdica
Seleucja w Izaurii	– Seleucia in Isauria
Singidunum (Belgrad)	– Singidunum
Sinnada	– Synnada
Sirmium	– Sirmium
Smyrna	– Smyrna
Sycylia	– Sicilia
Thenae w Bizacena	– Thenae in Byzacaena
Tyana	– Tyana
Tyr	– Tyrus
Valence d’Agen	– Valentia in Gallia

SIGLA BIBLICA

(Skróty biblijne)

VETUS TESTAMENTUM

- Gn – Liber Genesis (Księga Rodzaju)
- Ex – Liber Exodus (Księga Wyjścia)
- Lv – Liber Leviticus (Księga Kapłańska)
- Nm – Liber Numeri (Księga Liczb)
- Dt – Liber Deuteronomii (Księga Powtórzonego Prawa)
- Ios – Liber Iosue (Księga Jozuego)
- Idc – Liber Iudicum (Księga Sędziów)
- Rt – Liber Ruth (Księga Rut)
- 1 Sam – Liber I Samuelis (1 Księga Samuela)
- 2 Sam – Liber II Samuelis (2 Księga Samuela)
- 1 Reg – Liber I Regum (1 Księga Królewska)
- 2 Reg – Liber II Regum (2 Księga Królewska)
- 1 Par – Liber I Paralipomenon (1 Księga Kronik)
- 2 Par – Liber II Paralipomenon (2 Księga Kronik)
- Esd – Liber Esdrae (Księga Ezdrasza)
- Ne – Liber Nehemiae (Księga Nehemiasza)
- Tob – Liber Tobiae (Księga Tobiasza)
- Idt – Liber Iudith (Księga Judyty)
- Est – Liber Esther (Księga Estery)
- Iob – Liber Iob (Księga Hioba)
- Ps – Liber Psalmorum (Księga Psalmów)
- Prv – Liber Proverbiorum (Księga Przysłów)
- Eccle – Liber Ecclesiastes (Księga Koheleta)
- Ct – Canticum Canticorum (Pieśń nad pieśniami)
- Sap – Liber Sapientiae (Księga Mądrości)
- Sir – Liber Ecclesiasticus (Księga Syracha)
- Is – Liber Isaiae (Księga Izajasza)
- Ier – Liber Ieremiae (Księga Jeremiasza)
- Lam – Lamentationes (Lamentacje)
- Bar – Liber Baruch (Księga Barucha)
- Ez – Prophetia Ezechielis (Księga Ezechiela)
- Dn – Prophetia Danielis (Księga Daniela)
- Os – Prophetia Osee (Księga Ozeasza)
- Ioel – Prophetia Ioel (Księga Joela)
- Am – Prophetia Amos (Księga Amosa)

XXIV

Sigla biblica

- Abd – Prophetia Abdiae (Księga Abdiasza)
- Ion – Prophetia Ionae (Księga Jonasza)
- Mich – Prophetia Michaeae (Księga Micheasza)
- Nah – Prophetia Nahum (Księga Nahuma)
- Hab – Prophetia Habacuc (Księga Habakuka)
- Soph – Prophetia Sophoniae (Księga Sofoniasza)
- Ag – Prophetia Aggaei (Księga Aggeusza)
- Zach – Prophetia Zachariae (Księga Zachariasza)
- Mal – Prophetia Malachiae (Księga Malachiasza)
- 1 Mac – Liber I Machabaeorum (1 Księga Machabejska)
- 2 Mac – Liber II Machabaeorum (2 Księga Machabejska)

NOVUM TESTAMENTUM

- Mt – Evangelium secundum Matthaenum (Ew. wg św. Mateusza)
- Mc – Evangelium secundum Marcum (Ew. wg św. Marka)
- Lc – Evangelium secundum Lucam (Ew. wg św. Łukasza)
- Io – Evangelium secundum Ioannem (Ew. wg św. Jana)
- Act – Actus Apostolorum (Dzieje Apostolskie)
- Rom – Epistula ad Romanos (List do Rzymian)
- 1 Cor – Epistula ad Corinthios I (1 List do Koryntian)
- 2 Cor – Epistula ad Corinthios II (2 List do Koryntian)
- Gal – Epistula ad Galatos (List do Galatów)
- Eph – Epistula ad Ephesios (List do Efezjan)
- Phil – Epistula ad Philippenses (List do Filipian)
- Col – Epistula ad Colossenses (List do Kolosan)
- 1 Thess – Epistula ad Thessalonicenses I (1 List do Tesaloniczan)
- 2 Thess – Epistula ad Thessalonicenses II (2 List do Tesaloniczan)
- 1 Tim – Epistula ad Timotheum I (1 List do Tymoteusza)
- 2 Tim – Epistula ad Timotheum II (2 List do Tymoteusza)
- Tit – Epistula ad Titum (List do Tytusa)
- Phlm – Epistula ad Philemonem (List do Filemona)
- Heb – Epistula ad Hebraeos (List do Hebrajczyków)
- Iac – Epistula Iacobi (List św. Jakuba)
- 1 Pe – Epistula Petri I (1 List św. Piotra)
- 2 Pe – Epistula Petri II (2 List św. Piotra)
- 1 Io – Epistula Ioannis I (1 List św. Jana)
- 2 Io – Epistula Ioannis II (2 List św. Jana)
- 3 Io – Epistula Ioannis III (3 List św. Jana)
- Ids – Epistula Iudae (List św. Judy)
- Apc – Apocalypsis Ioannis (Apokalipsa św. Jana)

SIGLA TESTIUM

- ACO – E. SCHWARTZ, *Acta Conciliorum Œumenicorum*, Berolini et Lipsiae 1927-1932.
- ALBERIGO – G. ALBERIGO, G. L. ROSSETTI, P.-P. JOANNOU, C. LEOPARDI, P. PRODI (wyd.), *Conciliorum Œcumenicorum Decreta*, Edizioni Dehoniane, Colonia, 1991.
- Bayard – *Saint Cyprien, correspondance: texte établi et traduit par le chanoine [L.] BAYARD*, Paris: Société d'édition „Les Belles Lettres”, 1945.
- Brennecke – H. G. BRENECKE, U. HEIL, A. VON STOCKHAUSEN, (ed.), *Athanasius Werke, die Apologien*, II, 8, Berlin – New York 2006 (*Tomos ad Antiochenos, Epistula ad Iovianum, Epistula ad Afros*).
- Bullarium Romanum – Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum Pontificum Taurinensis Editio*, ausp. F. Gaude, Augustae Taurinorum 1857- 1879.
- CanApost – Canones apostolorum*.
- CanPG – P.-P. JOANNOU, *Les canons des Pères Grecs*, Pontificia Commissione per la redazione del Codice di diritto Canonico Orientale. Fonti, Fasc. IX, t. II, Grottaferrata – Roma 1963.
- CCH – G. MARTÍNEZ DIAZ – F. RODRÍGUEZ, *La Collectión Canónica Hispana*, Ed. Aldecoa.
- CCL – Corpus Christianorum, Series Latina.
- CCM – Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis.
- CCO – P.-P. JOANNOU, *Les canons des conciles oecuméniques*, Pontificia Commissione per la redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale. Fonti, Fasc. IX, t. I/1, Grottaferrata – Roma 1962.
- Clementinae – Clementis Papae V Constitutiones* (Clementinarum libri I-V), w: *Corpus Iuris Canonici*, Editio Lipsiensis secunda..., instruxit AEMILIUS FRIEDBERG, 1881, t. 2 – *Decretalium Collectiones*, 1134ss.
- ColCan – *Collectio Canonum in V libris* (lib. I-III), cura et studio M. Fornasari, CCM 6, Brepols Turnholti 1970.
- Coleti – N. COLETI, *Sacrosanta Concilia ad regiam editionem exacta*, t. 1-23, Venezia 1728-1733.
- CollHisp – Collectio Hispana*, PL 84.
- CPG – *Clavis Patrum Graecorum* II-IV, cura et studio Maurittii Geerard, Brepols-Tournhout 1974-1980.
- CSEL – *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, 1866ss.
- CSP – *Les canons des synodes particuliers*, wyd. P.-P. JOANNOU, Pontificia

- commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale. Fonti, Fasc. IX, t. I/2, Grottaferrata – Roma 1962.
- DC – *Dizionario dei Concili*, Istituto Giovanni XXIII nella Pontificia Università Lateranense, Città Nuova Editrice, Roma 1963-1967.
- Decretales – Decretales Psuedo-Isidorianae et capitula Angilrammi*, ed. P. HINSCHIUS, Leipzig 1863.
- Decretalium – Corpus Iuris Canonici*, Editio Lipsiensis secunda notis, instruxit AEMILIUS FRIEDBERG, 1881, t. 2 – *Decretalium Collectiones*.
- Decretum Gratiani – Corpus Iuris Canonici*, Editio Lipsiensis secunda notis, instruxit AEMILIUS FRIEDBERG, 1879, t. 1; etiam in PG 187.
- DHGE – *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, Paris.
- DPAC – *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, Marietti, Casale Monferrato 1983.
- DS – H. Denzinger – A. Schönmetzer, *Enchiridion symbolorum, bdefinitionum et declaratianum de rebus fidei et morum*, Friburgi (wiele wydań).
- DSP – *Dokumenty Soborów Powszechnych*, układ i opracowanie A. BARON, H. PIETRAS, Kraków, Wydawnictwo WAM 2001-.
- Editio Romana – Concilia Generalia Ecclesiae Catholicae*, 4 vol, Romae 1608-1612.
- Extravagantes communes – Extravagantes decretales quae a diversis Romanis Pontificibus post sextum emanaverunt*, w: *Corpus Iuris Canonici*, Editio Lipsiensis secunda notis, instruxit AEMILIUS FRIEDBERG, 1881, t. 2 – *Decretalium Collectiones*, 1237-.
- GCS – Die Griechischen Christlichen Schriftsteller, Berlin
- HAHN – A. HAHN, *Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der Alten Kirche*, Verlag von E. Morgenstern, Breslau 1897.
- HE – (*Historia Ecclesiae*) „Historiae”: Eusebius Caesarensis, Socrates Scholasticus, Sozomenus, Theodoretus, Philostorgius.
- H-L – K. J. HEFELE, H. LECLERCQ, *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, Letourey et Ané Éditeurs Paris 1907-.
- Liber sextus – Liber sextus Decretalium d. Bonifacii Papae VIII – Corpus Iuris Canonici*, Editio Lipsiensis secunda notis, instruxit AEMILIUS FRIEDBERG, 1881, t. 2 – *Decretalium Collectiones*, 937-.
- MANSI – J. D. MANSI, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Florentiae 1759 ss.; reprint: Paris 1901.
- OPITZ - H. G. OPITZ, *Athanasius Werke*, Walter de Gruyter and Co, Berlin – Leipzig 1934.

PG – J.-P. Migne, *Patrologia Graeca*, 1857-1886.

PL – J.-P. Migne, *Patrologia Latina*, 1844-1864.

PLS – *Patrologia Latina. Supplementum*.

POK – *Pisma Ojców Kościoła*, Poznań.

PSP – *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy*, Warszawa.

Regesta – Regesta Pontificum Romanorum ab condita Ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII, ed. PHILIPPUS JAFFÉ, ed. sSecunda sub ausp.

GULIELMI WATTENBACH, curaverunt S. LOEWENFELD, F. KALTENBRUNNER, P. EWALD, Veit et Comp., Lipsiae 1885.

RSR – *Recherches des sciences religieuses*.

SCh – *Sources Chrétiennes*, 1942-.

SCHATZ – K. Schatz, *Sobory Powszechnie. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, tłum. J. Zakrzewski, Wydawnictwo WAM Kraków 2001.

SEA – *Studia Ephemeridis „Augustinianum”*.

SEEC – PIUS BONIFACIUS GAMS OSB, *Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae quotquot innotuerunt a Beato Petro Apostolo*, Ratisbonae 1873.

SIMONETTI, *La crisi ariana* – M. SIMONETTI, *La crisi ariana nel IV secolo*, Augustinianum, SEA 11, Roma 1975.

SONDEL – J. SONDEL, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Universitas Kraków 1997.

TANNER – N. P. TANNER (wyd.), *Decrees of the Ecumenical Councils I*, Sheed & Word and Georgetown Univ. Press 1990.

TURNER – C. H. TURNER, *Ecclesiae occidentalis monumenta iuris antiquissima. Canonum et conciliorum graecorum interpretationes latinae*, Oxford 1899-1913.

UCRR – L'Université Catholique, *Recueil religiex, philosophique, scientifique et littéraire*, Paris 1822s.

VIVES – *Concilios Visigóticos e Hispano-Romanos*, ed. J. VIVES, Instituto Enrique Flórez, Barcelona – Madrid 1963.

VoxP – „*Vox Patrum*”, Lublin.

WST – *Warszawskie Studia Teologiczne*, Warszawa.

ŻMT – *Źródła Myśli Teologicznej*, Kraków 1996-.

SIGLA COMMUNIA

a. – annus, anno

add. – addidi (dodaje)

XXVIII

Sigla communia

- c. – canon, constitutio (kanon, konstytucja)
- ca. – circa (około)
- cap. – capitulum (rozdział)
- cf. – confer (porównaj)
- comm. – commentarius
- cor. – correxit
- del. – delevit
- ed. – editio
- ep. – episcopus (biskup)
- epist. – epistula (list)
- num. – numerus (numer)
- oec. – oecumenicus (ekumeniczny)
- om. – ommittit (pomija)
- p. – pagina (strona)
- s, ss – sequens, sequentes (następny)

- <...> – verba ab auctoribus collectionum in textu inserta
- [...] – verba ad sensum necessaria, ideoque in textu restituta
- **** – lacunae in texto

BIBLIOGRAPHIA CHRONOLOGICA

FONTES

- P. CRABBE, *Concilia omnia, tam generalia quam particularia*, t. 1-3, Coloniae Agrippinae 1551.
- G. DE LOAYS, *Collectio Conciliorum Hispaniae*, Madrid 1593.
Concilia Generalia Ecclesiae Catholicae, 4 vol, Romae 1608-1612.
Collectio Regia = Conciliorum omnium generalium atque provincialium collectio regia, Parisii 1644.
- PH. LABBE SJ, G. COSSARTI SJ, *Sacrosanta Concilia ad regiam editionem exacta*, t. 1-17, Parisii, 1671-1672.
- G. HARDOUIN (HARDUINUS), *Conciliorum collectio regia maxima* (Paris, 1715), t. 1-12 (editio Labbei emandata).
- N. COLETI, *Sacrosanta Concilia ad regiam editionem exacta*, t. 1-23, Venezia 1728-1733.
- G. D. MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, t. 1-31, Venezia 1759-1798, reprint: Paris 1901-1927, tomus sequentes editi in XIX et XX s.; ultima editio 53 vol. 1960-1962.
- A.-CH. PELTIER, *Dictionnaire universel et complet des conciles* publié dans l'*Encyclopédie théologique* de l'abbé Jacques-Paul Migne (Paris 1847), t. 13 et 14.
Chronologie des conciles, in: *Nouvelle Encyclopédie Théologique*, J.-P. Migne ed., Paris 1854, 269-458.
- PIUS BONIFACIUS GAMS OSB, *Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae quotquot innotuerunt a Beato Petro Apostolo*, Ratisbonae 1873.
Corpus Iuris Canonici, Editio Lipsiensis secunda notis, instruxit AEMILIUS FRIEDBERG, 1879-1881.
- A. HAHN, *Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der Alten Kirche*, Verlag von E. Morgenstern, Breslau 1897.
- C. H. TURNER, *Ecclesiae occidentalis monumenta iuris antiquissima. Canonum et conciliorum graecorum interpretationes latinae*, Oxford 1899-1913.
- H. G. OPITZ, *Athanasius Werke*, Walter de Gruyter and Co, Berlin – Leipzig 1934.
- P.-P. JOANNOU, *Les canons des conciles oecuméniques*, Pontificia Commissione per la redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale. Fonti, Fasc. IX, t. I/1, Grottaferrata – Roma 1962.
- C. MUNIER, *Concilia Galliae a. 314 – a. 506*, CCL 148 (1963).
- P.-P. JOANNOU, *Les canons des synodes particuliers*, Pontificia Commissione per la redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale. Fonti, Fasc. IX, t. I/2, Grottaferrata – Roma 1962.

- Dizionario dei Concili*, Istituto Giovanni XXIII nella Pontificia Università Lateranense, Città Nuova Editrice, Roma 1963-1967.
- J. VIVES, *Concilios Visigóticos e Hispano-Romanos*, Instituto Enrique Florez, Barcelona-Madrid 1963.
- G. MARTÍNEZ DIEZ – F. RODRÍGUEZ, *La Colección Canónica Hispana*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1966ss.
- C. MUNIER, *Concilia Africae a. 345 – a. 525*, CCL 149 (1974).
- J. GAUDEMET, *Conciles gaulois du IVe siècle*, SCh 241 (1977).
- SOKRATES SCHOLASTYK, *Historia Kościoła*, tłum. S. KAZIKOWSKI, IW PAX, Warszawa 1986 (wyd. II).
- SOZOMEN, *Historia Kościoła*, tłum. S. KAZIKOWSKI, IW PAX, Warszawa 1980.
- The Epic Histories Attributed to P'awstos Buzand (Buzandaran Patmut' - iwnk')*, trad. N. G. Garsoïan, Cambridge Mass., 1989.
- MOWSES KHORENACI, *Historie de l'Arménie*, trad. ANNIE ET JEAN-PIERRE MAHÉ, Gallimard 1993.
- Dokumenty Soborów Powszechnych*, układ i opracowanie A. BARON, H. PIETRAS, Kraków, Wydawnictwo WAM 2001 (t. 1).

STUDIA

- K. J. HEFELE, H. LECLERCQ, *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, Letourey et Ané Éditeurs Paris 1907 ss.
- P. MONCEAUX, *Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne*, Paris 1920.
- M. SIMONETTI, *La crisi ariana nel IV secolo*, Augustinianum, Roma 1976.
- Ch. PIETRI, *Roma Christiana*, École Française de Rome, 1976.
- L. W. BERNARD., *The Council of Sardica 343 A.D.*, Sofia 1983.
- T. D. BARNES, *The date of the Council of Gangra*, JThS 40 (1989) 121-124.
- K. M. GIRARDET, *Konstantin d. Gr. und das Reichskonzil von Arles (314). Historisches Problem und methodologische Aspekte*, w: *Œcumenica et patristica*. Festschrift W. Schneemelcher, Stuttgart 1989, 151-174.
- S. G. HALL, *The Creed of Sardica (343)*, *Studia Patristica* 19 (1989) 173-183.
- M. JOVIC, [Ariana haeresis et synodus sardicensis 343] – in lingua serba, *Zbornik Fil. Fakulteta u Pristini* 18/19 (1989) 215-226.
- A. MEHAT, *Le Concile d'Arles (314) et les Bagaudes*, *RevSR* 63 (1989) 47-70.
- B. KRIEGBAUM, *Zwischen den Synoden von Rom und Arles: die donatistische Supplik bei Optatus*, *AHP* 28 (1990) 23-61.
- J. SANCHEZ-HERRERO, *Concilios y sínodos hispanos e historia de la Iglesia española*, *Hispania* 50 (1990) 531-552.
- E. REICHARD, *Die Canones der Synode von Elvira: Einleitung und Kommentar*, Darmstadt 1990.

- M. SIMONETTI, *Il Concilio di Alessandria del 362 e l'origine della formula trinitaria*, *Augustinianum* 30 (1990) 353-360.
- K. NIKOLAKOPOULOS, *Prinzipien der Synodalität nach dem Neuen Testament, insbesondere am Beispiel des Apostelkonzils*, *Orthodoxes Forum* 5 (1991) 193-205.
- L. ABRAMOWSKI, *The Synod of Antioch 324/25 and its creed*, in: *Formula and context. Studies in early Christian thought*, Variorum, London 1992, n. 3.
- V. BURRUS, *Ascesis, authority, and Text: The Acts of the Council of Saragossa, Semeia: an experimental Journal for Biblical Criticism* 58 (1992) 95-108.
- Ch. ODAHL, *Constantine's Epistle to the bishops at the Council of Arles: a defense of imperial authorship*, *The Journal of Religious History* 17 (1992) 274-289.
- S. SCHOLZ, *Die Rolle der Bischöfe auf den Synoden von Rom (313) und Arles (314)*, w: *Köln: Stadt und Bistum in Kirche und Reich des Mittelalters; FS ODILO ENGELS zum 65. Geburtstag*, hg. V. H. VOLLRATH – S. WEINFURTER, Köln 1993, 1-21.
- A. CAMPIANI, *Sulle date del Sinodo di Latopoli e della morte di Pacomio*, *StMon* 37 (1995) 7-17.
- P. SMULDERS, *The sources of the Synod of Béziers*, w: *Hilarius of Poitiers' Preface to his "Opus historicum"*, Leiden 1995, *Suppl. to Vigiliae Christianae* 29, 126-131.
- G. FERNANDEZ HERNANDEZ, *El impacto del sínodo alejandrino de ca. 320 en el Didascaleion de Alejandria*, *Erythreia* 17 (1996) 7-9.
- ANNICK MARTIN, *Athanase d'Alexandrie et l'Église d'Égypte au IVe siècle (328-373)*, *École Française de Rome* 1996.
- EWA WIPSYZKA, *Études sur le Christianisme dans l'Égypte de l'Antiquité tardive*, *Augustinianum*, Roma 1996.
- A. CAMPLANI, *Atanasio e Eusebio tra Alessandria e Antiochia (362-363). Osservazioni sul „Tomus ad Antiochenos”, l'Epistula catholica e due fogli copti (edizione di Pap. Berol. 11948)*, in: Dal Covolo, E., Uglione, R. Vian, G. (Hgg.), *Eusebio di Vercelli e il suo tempo*, *Biblioteca di scienze religiose* 133, Rom 1997, 191-246.
- A. MARINO, *La hermenéutica cristológica de los concilios de la Iglesia antigua*, w: R. FERRARA – C. M. GALLI (ed.), *Presente y futuro de la teología en Argentina. Homenaje a Lucio Gera*, Buenos Aires 1997, 319-347.
- J. L. BOOJAMRA, *Constantine and the Council of Arles: The Foundations of Church and State in the Christian East*, *Greek Orthodox Theological Review* 43 (1998) 129-141.
- C. CARDELLE DE HERTMANN, *El priscilianismo tras Prisciliano, ¿un movimiento galaico?*, *Habris* 29 (1998) 269-290.

- A. CARPIN, *Il sacramento della penitenza nei Concili occidentali dal III al IX secolo*, *Sacra Doctrina* 43 (1998) 72-145.
- G. FERNANDEZ HERNANDEZ, *El sinodo constantinopolitano de 338 y el nacimiento del patriarcado ecumenico*, *Erythreia* 18 (1998) 129-141.
- A. MASTINO, *Il sinodo di Alessandria del 362: Atanasio ed Eusebio di Vercelli*, in: G. Sotgiu – N. SPACCAPELO (ed.), *La Sardegna paleocristiana tra Eusebio e Gregorio Magno*. Atti del Convegno Nazionale di Studi, Cagliari, 10-12 ottobre 1996, Cagliari 1999, 379-390.
- Ch. MUNIER, *Problèmes monastiques et conciles africains (A. 345-427)*, *Augustinianum* 39 (1999) 149-168.
- J.-A. SABW KANYANG, *Episcopus et plebs: l'évêque et la communauté ecclésiastique dans les conciles africains*, Bern 2000.
- U. M. LANGE, *The Cristological Controversy at the Synod of Antioch in 268/9*, *JThS* 51 (2000) 54-80.
- J. ZACHHUBER, *The Antiochene Synod of AD 343 and the Beginnings of Neonicenism*, *Zeitschrift für antikes Christentum* 4 (2000) 83-101.
- I Concili della cristianità occidentale, secoli III-V, XXX* Incontro di studiosi dell'antichità cristiana. *Studia Ephemeridis Augustinianum* 78, Roma 2002.
- D. RAMON-LISSÓN, *Osio de Córdoba, la data del concilio de Elvira y los posibles influjos de otros concilios contemporáneos*, in: *Historiam perscrutari*. Miscelanea di studi offerti al prof. OTTORINO PASQUATO, a cura di M. MARIANO, LAS, Roma 2002, 343-355.
- KRZYSZTOF STOPKA, *Armenia Christiana. Unionistyczna polityka Konstantynopola i Rzymu a tożsamość chrześcijaństwa ormiańskiego (IV-XV w.)*, PAU Kraków 2002.
- R. BARCELLONA, *Lo spazio destinato al femminile nei concili gallici fra IV e VI secolo*, in: *Munera amicitiae*. Studi di storia e cultura sulla Tarda Antichità offerti a Salvatore Pricoco, a cura di R. Barcellona – T. Sardella, Soveria Mannelli, Rubbettino 2003, 25-49.
- G. RYŚ, *Majątek kościelny w starożytnym prawodawstwie synodalnym*, in: *Charisteria Tito Górski oblata*, PAT, Kraków 2003, 219-227.
- P. WYGRALAK, *Świętowanie niedzieli w uchwałach synodów starożytności chrześcijańskiej*, in: *Ecclesiae in iustitiam servire. Opuscula Thaddeo Walachowicz piae memoriae dedicata*, UAM, Poznań 2003, 21-30.

Aliae indicationes bibliographicae in notis positae sunt.

Acta synodalia
ab a. 50 ad a. 381

Dokumenty synodów
od 50 do 381 roku

HIEROSOLYMA (circa 50)¹: dicitur «synodus apostolica».

[*Decretum apostolorum*] (Act 15, 22-29)

(GNT 476-477)

(22) Τότε ἔδοξε τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς πρεσβυτέρους σὺν ὅλῃ τῇ
5 ἐκκλησίᾳ ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι εἰς Ἐπιόχειαν σὺν τῷ
Παύλῳ καὶ Βαρναβᾷ, Ἰούδαν τὸν καλούμενον Βαρσαββᾶν καὶ Σιλᾶν,
ἄνδρας ἠγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς, (23) γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν,

Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἀδελφοὶ τοῖς κατὰ τὴν Ἐπιόχειαν
καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν χαίρειν. (24) Ἐπειδὴ
10 ἠκούσαμεν ὅτι τινὲς ἐξ ἡμῶν ἐξεληθόντες ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγοις ἀνασ-
κευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, οἷς οὐ διεστείλαμεθα, (25) ἔδοξεν ἡμῖν γενο-
μένοις ὁμοθυμαδὸν ἐκλεξαμένοις ἄνδρας πέμψαι πρὸς ὑμᾶς σὺν τοῖς
ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρναβᾷ καὶ Παύλῳ, (26) ἀνθρώποις παραδεδοκόσι τὰς
ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. (27)
15 ἀπεστάλακαμεν οὖν Ἰούδαν καὶ Σιλᾶν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας
τὰ αὐτά. (28) ἔδοξεν γὰρ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ καὶ ἡμῖν μηδὲν πλέον
ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βᾶρος πλὴν τούτων τῶν ἐπάναγκες, (29) ἀπέχεσθαι
εἰδωλοθύτων καὶ αἵματος καὶ πνικτῶν καὶ πορνείας· ἐξ ὧν διατηροῦντες
ἐαυτοὺς εὖ πράξετε. Ἔρρωσθε.

20 Juxta Vulgatam versionem

(22) tunc placuit apostolis et senioribus cum omni ecclesia eligere viros
ex eis et mittere Antiochiam cum Paulo et Barnaba Iudam qui cognominatur
Barsabban et Silam viros primos in fratribus (23) scribentes per manus
eorum apostoli et seniores fratres his qui sunt Antiochiae et Syriae et Ciliciae
25 fratribus ex gentibus salutem (24) quoniam audivimus quia quidam ex
nobis exeuntes turbaverunt vos verbis evertentes animas vestras quibus non
mandavimus (25) placuit nobis collectis in unum eligere viros et mittere ad
vos cum carissimis nostris Barnaba et Paulo (26) hominibus qui tradiderunt
animas suas pro nomine Domini nostri Iesu Christi (27) misimus ergo
30 Iudam et Silam qui et ipsi vobis verbis referent eadem (28) visum est enim
Spiritui Sancto et nobis nihil ultra inponere vobis oneris quam haec
necessario (29) ut abstineteis vos ab immolatis simulacrorum et sanguine
suffocato et fornicatione a quibus custodientes vos bene agetis valete.

---

¹ Cf. Act 15, 1-21 in GNT 473-478 titulum: *The Council at Jerusalem*, et Act 15, 22-29: *The Reply of the Council*. Cf. etiam MANSI I, 21-28.

JEROZOLIMA (ok. 50)¹: tzw. «Synod Apostolski»^A.

[*Dekret apostołów*] (Dz 15, 22-29)

(tłum. Marian Wolniewicz; z BT)

(22) Wtedy Apostołowie i starsi wraz z całym Kościołem postanowili wybrać ludzi przodujących wśród braci: Judę, zwanego Barsabas, i Sylasa i wysłać do Antiochii razem z Barnabą i Pawłem. (23) Posłali przez nich pismo tej treści:

Apostołowie i starsi bracia przesyłają pozdrowienie braciom pogańskiego pochodzenia w Antiochii, w Syrii i w Cylicji. (24) Ponieważ dowiedzieliśmy się, że niektórzy bez naszego upoważnienia wyszli od nas i zaniepokoiili was naukami, siejąc zamęt w waszych duszach, (25) postanowiliśmy jedno-myślnie wybrać mężów i wysłać razem z naszymi drogimi: Barnabą i Pawłem, (26) którzy dla imienia Pana naszego Jezusa Chrystusa poświęcili swe życie. (27) Wysyłamy więc Judę i Sylasa, którzy powtórzą wam ustnie to samo. (28) Postanowiliśmy bowiem, Duch Święty i my, nie nakładać na was żadnego ciężaru oprócz tego, co konieczne. (29) Powstrzymajcie się od ofiar składanych bożkom, od krwi, od tego, co uduszone, i od nierządu. Dobrze uczynicie, jeżeli powstrzymacie się od tego. Bywajcie zdrowi!

---

^A Przyjęło się nazywać «soborem» lub «synodem» spotkanie apostołów, na którym zastanawiano się w sprawie chrześcijan pochodzących z innych religii: czy obowiązują ich przepisy Prawa Mojżesza. Wydanie Mansi'ego podaje cztery synody apostołskie: Act 1, 15-26 (wybór Macieja); Act 6, 1-7 (ustanowienie Siedmiu); Act 15, 22-29 (obowiązki etnochrześcijan wobec Prawa); Act 21, 17-25 (spotkanie Pawła z Dwunastoma). Były one raczej kolegialnym sprawowaniem obowiązków przez grono Dwunastu, a nie zebraniem na kształt przyszłych synodów. Podajemy tekst z zebrania zwanego zwykle «Soborem Apostolskim», gdzie orzeczono, że nawracający się z obcych religii nie podlegają Prawu, ale winni się stosować do tak zwanego «prawa Noachidów», które według rabinów obowiązywało wszystkich ludzi (por. Gn 9) i zabraniało jedzenia mięsa z krwią, morderstwa oraz związków kazirodczych. Por. H. PIETRAS, *Początki teologii Kościoła*, WAM, Kraków 2000, 380; *Encyclopaedia Judaica* (Jerusalem) 12, 1189-1191.

SICILIA (II sec.)¹: contra Heracleonem gnosticum (?).

ROMA (II sec.)²: contra adoptianismumTheodori Byzantiniensis (?).

PERGAMONUM (152)³: contra Colorbasum gnosticum (?).

ROMA (154/155)⁴: de tempore celebrationis Paschae.

5 HIERAPOLIS (circa 150-170)⁵: contra montanistas.

ASIA MINOR (189-199)⁶: de tempore celebrationis Paschae.

ROMA (193)⁷: de tempore celebrationis Paschae.

MESOPOTAMIA (circa 196)⁸: de tempore celebrationis Paschae.

10 OSROENE cum Edessa sicut caput regionis (circa 196)⁹: de tempore celebra-
tionis Paschae.

PONTUS (197)¹⁰: de tempore celebrationis Paschae.

LUGDUNUM (197?)¹¹: de tempore celebrationis Paschae.

---

¹ Cf. ANONIMUS, *De heresibus*, fragm. in: COLETI I, 555; MANSI I, 647.

² Cf. *Libellus sinodicus*, in: MANSI I, 662.

³ Cf. ANONIMUS, *Praedestinatus* 15 (PL 53, 591); COLETI I, 573; MANSI I, 669.

⁴ Cf. EUSEBIUS, HE V, 24; MANSI I, 686.

⁵ Cf. EUSEBIUS, HE V, 16; MANSI I, 723; H-L., I, 127-129.

⁶ Cf. EUSEBIUS, HE V, 24; MANSI I, 719-724; H-L., I, 133-151 (in toto capitulo dicitur de synodis in causa temporis Paschae). Cf. Roma (154/155).

⁷ Cf. EUSEBIUS, HE V, 23-25; Roma (154/155); Asia Minor (189-199).

⁸ Cf. *Libellus sinodicus* in: COLETI I, 618; MANSI I, 719. 727; Roma (154/155); Asia Minor (189-199); Roma (193).

⁹ Cf. EUSEBIUS, HE, V, 23, 4; MANSI I, 719s; Roma (154/155); Asia Minor (189-199); Roma (193); Mesopotamia (196).

¹⁰ Cf. EUSEBIUS, HE, V, 23, 3; MANSI I, 715s; Roma (154/155); Asia Minor (189-199); Roma (193); Mesopotamia (196); Osroena (196). In synodo quattuordecim episcopi congregati sunt.

¹¹ Cf. EUSEBIUS, HE, V, 23-24; MANSI I, 715-720; Roma (154/155); Asia Minor (189-199); Roma (193); Mesopotamia (196); Osroena (196), Pont (197), Lugdunum (197?).

SYCYLIA (II w.)¹: przeciwko gnostykowi Herakleonowi (?)^A.

RZYM (II w.)²: przeciwko adopcjoniście Teodorowi z Bizancjum (?)^B.

PERGAMON (152)³ przeciwko gnostykowi imieniem Colorbasus (?)

RZYM (154/155)⁴: o dacie Wielkanocy^C.

HIERAPOLIS (ok. 150-170)⁵: przeciw montanistom^D.

AZJA MNIEJSZA (189-199)⁶: o dacie Wielkanocy^E.

RZYM (193)⁷ o dacie Wielkanocy^F.

MEZOPOTAMIA (ok. 196)⁸: o dacie Wielkanocy.

OSROENA ze stolicą w Edessie (ok. 196)⁹: o dacie Wielkanocy.

PONT (197)¹⁰: o dacie Wielkanocy.

LYON (197?)¹¹: o dacie Wielkanocy.

---

^A Według nieprawdopodobnej informacji (Coleti I, 555), synod miałby być zwołany za papieża Aleksandra (105-115?) przez bpa Eustachiusza z Marsali i Teodora z Palermo przeciwko gnostykowi Heracleonowi, według którego chrzest zabezpiecza przed zaciągnięciem winy za jakikolwiek grzech popełniony później. Tenże jednak był uczniem Walentyna, zmarłego dopiero ok. 160 roku.

^B W tych latach miał się odbyć synod 12 biskupów pod przewodnictwem papieża Telesfora (125-136), w celu potępienia Teodora z Bizancjum za adopcjonizm. Jest to nieprawdopodobne, gdyż Teodor był w Rzymie dopiero ok. 190 roku.

^C Synod pod przewodnictwem papieża Aniceta (155-166), przy okazji wizyty w Rzymie Polikarpa ze Smyrny († ok. 167). Nie doszło do porozumienia, ale zachowano zgodę i jedność.

^D Synod 26 biskupów pod przewodnictwem Apolinarego z Hierapolis, starający się ograniczyć wpływy rodzącego się montanizmu.

^E Odbyło się kilka synodów za czasów papieża Wiktora, który chciał narzucić całemu Kościołowi zwyczaj świętowania Wielkanocy w niedzielę po pierwszej pełni wiosennej, a nie w dniu 14 miesiąca Nisan, razem z Żydami, bez względu na przypadający dzień tygodnia. Było to charakterystyczne dla judeochrześcijań (tzw. kwartodecymanie).

^F Synod za papieża Wiktora. Według Euzebiusza miały być trzy synody na ten temat prowadzone przez Wiktora, zawsze przeciwko judeochrześcijańskiej praktyce obchodzenia Paschy razem z Żydami 14 dnia miesiąca Nisan.

CAESAREA PALESTINENSIS (circa 198)¹: de tempore celebrationis Paschae.

Relatio de synodo in: EUSEBIUS, HE V, 23. 25²

(GCS 9, ed. E. Schwartz)

(V, 23, 1-3) Ζητήσεως δῆτα κατὰ τούσδε οὐ σμικρᾶς ἀνακινήσειης, ὅτι
5 δὴ τῆς Ἰσρίας ἀπάσης αἱ παροικίαι ὡς ἐκ παραδόσεως ἀρχαιοτέρας σελήνης
τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην ᾤοντο δεῖν ἐπὶ τοῦ σωτηρίου πάσχα ἐορτῆς
παραφυλάττειν, ἐν ἧ ἴθιν τὸ πρόβατον Ἰουδαίοις προηγόρευτο, ὡς δέον
ἐκ παντὸς κατὰ ταύτην, ὅποιά δ' ἄν ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος περιτυγχάνοι, τὰς
10 τῶν ἀσιτιῶν ἐπιλύσεις ποιεῖσθαι, οὐκ ἔθους ὄντος τούτου ἐπιτελεῖν τὸν
τρόπον ταῖς ἀνὰ τὴν λοιπὴν ἅπασαν οἰκουμένην ἐκκλησίαις, ἐξ ἀποστολικῆς
παραδόσεως τὸ καὶ εἰς δεῦρο κρατήσαν ἔθος φυλαττούσαις, ὡς μηδ' ἑτέρα
προσῆκειν παρὰ τὴν τῆς ἀναστάσεως τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἡμέρα τὰς νηστείας
ἐπιλύεσθαι, (2) σύνοδοι δὲ καὶ συγκροτήσεις ἐπισκόπων ἐπὶ ταῦτον ἐγένοντο,
πάντες τε μιᾷ γνώμῃ δι' ἐπιστολῶν ἐκκλησιαστικὸν δόγμα τοῖς πανταχόσε
15 διετυποῦντο ὡς ἂν μηδ' ἐν ἄλλῃ ποτὲ τῆς κυριακῆς ἡμέρα τὸ τῆς ἐκ νεκρῶν
ἀναστάσεως ἐπιτελοῖτο τοῦ κυρίου μυστήριον, καὶ ὅπως ἐν ταύτῃ μόνῃ τῶν
κατὰ τὸ πάσχα νηστεῶν φυλαττοίμεθα τὰς ἐπιλύσεις. (3) φέρεται δ' εἰς ἔτι
νῦν τῶν κατὰ Παλαιστίνην τῆνικαδε συγκεκροτημένων γραφῆ, ὧν προ-
υτέτακτο Θεόφιλος τῆς ἐν Καισαρείᾳ παροικίας ἐπίσκοπος καὶ Νάρκισσος
20 τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις.

(V, 25) οἱ γε μὴν ἐπὶ Παλαιστίνης, οὓς ἀρτίως διεληλύθαμεν, ὃ τε
Νάρκισσος καὶ Θεόφιλος, καὶ σὺν αὐτοῖς Κάσσιος τῆς κατὰ Τύρον ἐκκλη-
σίας ἐπίσκοπος καὶ Κλάρος τῆς ἐν Πτολεμαῖδι οἱ τε μετὰ τούτων συνε-
ληλυθότες, περὶ τῆς κατελθούσης εἰς αὐτοὺς ἐκ διαδοχῆς τῶν ἀποστόλων
25 περὶ τοῦ πάσχα παραδόσεως πλείστα διεληφότες, κατὰ τὸ τέλος τῆς γραφῆς
αὐτοῖς ῥήμασιν ἐπιλέγουσιν ταῦτα:

[Fragm. ex synodo:] τῆς δ' ἐπιστολῆς ἡμῶν πειράθητε κατὰ πᾶσαν
παροικίαν ἀντίγραφα διαπέμψασθαι, ὅπως μὴ ἔνοχοι ὦμεν τοῖς ῥαδίως
πλανῶσιν ἑαυτῶν τὰς ψυχὰς. δηλοῦμεν δὲ ὑμῖν ὅτι τῇ αὐτῇ ἡμέρα καὶ ἐν
30 Ἀλεξανδρείᾳ ἄγουσιν ἡμεῖς παρ' ἡμῶν γὰρ τὰ γράμματα
κομίζεται αὐτοῖς καὶ ἡμῖν παρ' αὐτῶν, ὥστε συμφώνως καὶ ὁμοῦ ἄγειν
ἡμᾶς τὴν ἀγίαν ἡμέραν.

¹ Cf. EUSEBIUS, HE, V, 23, 3; MANSI I, 709-716; Roma (154/155); Asia Minor (189-199); Roma (193); Mesopotamia (196); Osroena (196); Pontus (197).

² Cf. PG 20, 489-493. 508-509; GCS 9, ed. E. Schwartz; SCh 41, 66-67. 72.

CEZAREA PALESTYŃSKA (ok. 198)¹: o dacie Wielkanocy.

Relacja o synodzie w: EUZEBIUSZ Z CEZAREI, HE V, 23. 25²

(tłum. Arkadiusz Lisiecki; uwspółcześnienie Arkadiusz Baron)

(V, 23, 1-3) Podniesiono kwestię sporną niemałego znaczenia. Otóż kościoły całej Azji sądziły, jak im się zdawało, na podstawie bardzo starej tradycji, że święto Paschy Zbawiciela należy obchodzić czternastego dnia księżycy, kiedy Żydzi mieli rozkaz ofiarowania baranka, i że w każdym razie tego dnia, bez względu na to, jaki byłby to dzień w tygodniu, należy zakończyć posty. Tymczasem tego sposobu wszystkie inne kościoły całego świata się nie trzymały, ale na mocy tradycji apostołskiej, która po dziś dzień nie straciła swej mocy, zachowywały zwyczaj, że nie godzi się kończyć postów żadnego innego dnia, jak tylko w dniu zmartwychwstania naszego Zbawiciela. (2) W sprawie tej odbywały się synody i zgromadzenia biskupów, którzy wszyscy jednomyślnie ogłosili listami do wiernych całego świata zasadę kościelną, że nigdy żadnego innego dnia nie należy obchodzić tajemnicy zmartwychwstania Pańskiego, jak tylko w niedzielę, i że tylko tego dnia wolno kończyć posty paschalne. (3) Jeszcze po dziś dzień istnieje pismo zgromadzonych wówczas w Palestynie biskupów, na których czele stał biskup Cezarei Teofil oraz biskup Jerozolimy Narcyz. [...]

(V, 25) Tymczasem co dopiero wspomniani biskupi palestyńscy – Narcyz i Teofil, a wraz z nimi Kasjusz, biskup kościoła w Tyrze, i Klarus, biskup Ptolemaid, jak również inni wspólnie z nimi zebrani – podjęli wyczerpujące rozprawy nad przekazaną sobie przez sukcesję apostołską tradycją w sprawie Wielkanocy, a na końcu swego pisma dodali dosłownie:

[Fragm. z synodu:] „Postarajcie się o to, by list nasz w odpisach rozesłać do wszystkich kościołów, by na siebie nie ściągnąć zarzutu ludzi, którzy swe dusze tak łatwo zarażają błędem. Otóż oznajmiamy wam, że w Aleksandrii święci się Wielkanoc tego samego dnia, co u nas. Porozumieliśmy się bowiem listownie, tak że zgodnie i razem obchodzimy dzień święty”.

CARTHAGO (220)?¹: de invaliditate baptismi haereticorum.

ICONIUM (230-235)²: de invaliditate baptismi haereticorum.

ALEXANDRIA (231)³: contra Origenem.

ROMA (231)⁴: contra Origenem.

5 SYNNAIDA (circa 235)⁵: de baptismo haereticorum; repetitio Iconii (230-235).

ALEXANDRIA (235)?⁶: contra Ammonium.

BOSTRA (circa 240)⁷: de deitate Christi.

LAMBESIS (Numidia) (240)⁸: contra errores episcopi Privati.

ASIA MINOR (245)⁹: contra monarchianismum Noeti.

10

EPIPHANIUS, *Panarion* 57

(GCS 31, 345 v. 5-10; PG 41, 996CD)

[**Fragm. ex synodo:**] ὅτι ἓνα θεὸν δοξάζομεν καὶ αὐτοί, ἀλλ' ὡς οἶδαμεν
δικαίως δοξάζειν· καὶ ἓνα Χριστὸν ἔχομεν, ἀλλ' ὡς οἶδαμεν ἓνα Χριστόν,
υἱὸν θεοῦ, παθόντα καθὼς ἔπαθεν, ἀποθανόντα καθὼς ἀπέθανεν, ἀνα-
στάντα, ἀνεληθόντα εἰς τὸν οὐρανόν, ὄντα ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, ἐρχόμενον
15 κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. ταῦτα λέγομεν μεμαθηκότες ἀπὸ τῶν θείων
γραφῶν, ἃ καὶ ἐπιστάμεθα.

---

¹ Agripino episcopo, secundum Cyprianum synodus anno CCXX congregata fuerat. Cf. CYPRIANUS, *Epist.* 71, 4; 73, 3; MANSI I, 733.

² Cf. EUSEBIUS, HE VII, 7; Carthago (220).

³ Cf. EUSEBIUS, HE VI, 23, 4; FOCIUS, *Bibliotheca* 118; MANSI I, 753s.

⁴ Cf. HIERONYMUS, *Epist.* 33, 5; 84, 10; RUFINUS A AQUILEIA, *Apologia contra Hieronymum*, I, 43: II, 23; Alexandria (231).

⁵ Cf. DIONISIUS ALEXANDRINUS, *Epist. ad Philemonem*, in: EUSEBIUS, HE VII, 7, 5; MANSI I, 909; Iconium (230-235).

⁶ Cf. EUTYCHIOS, *Annales* 332. 333. 383 (PG 111, 982s. 993); MANSI I, 761s.

⁷ Cf. EUSEBIUS, HE, VI, 20, 2; SOCRATES, HE III, 7.

⁸ Cf. *infra* Carthago (251, 15 V): III. CYPRIANUS, *Epist.* 59, 10; MANSI I, 787-788.

⁹ Cf. MANSI I, 789; C. TURNER, *The blessed presbyters who condemned Noetus*, JThS 23 (1921/1922) 28-35; HIPPOLYTUS, *Przeciw Noetosowi*, in: Trójca Święta, transtulit S. Kalinkowski, ŻMT 4 (1997) 87-101.

KARTAGINA (?220)¹: chrzest udzielony przez heretyków jest nieważny.

IKONIUM (230-235)²: chrzest udzielony przez heretyków jest nieważny.

ALEKSANDRIA (231)³: przeciw Orygenesowi^A.

RZYM (231)⁴: przeciw Orygenesowi^B.

SINNADA (ok. 235)⁵: o chrzcie heretyków; replika Ikonium (230-235).

ALEKSANDRIA (235)⁶: przeciw Ammoniosowi^C.

BOSTRA (ok. 240)⁷: o bóstwie Chrystusa^D.

LAMBESA w Numidii (240)⁸: przeciwko błędom biskupa Privatusa.

AZJA Mniejsza (245)⁹: potępiono monarchianizm Noetosa.

EPIPHANIUS, *Panarion* 57

(tłum. Henryk Pietras)

[**Fragm. z synodu:**] I my wierzymy, że jest jeden Bóg, ale wiemy jak wierzyć właściwie. Mamy też jednego Chrystusa, ale wiemy, że jeden Chrystus jest Synem Bożym, który cierpiał tak jak cierpiał, umarł tak jak umarł, zmartwychwstał i wstąpił do nieba, ma miejsce po prawicy Ojca, przyjdzie sądzić żywych i umarłych. Mówimy tak pouczeni przez Boskie Pisma i tak wierzymy.

---

^A Jeden lub dwa synody zwołane przez biskupa Demetriosia po tym, jak Orygenes został wyświęcony na prezbitera w Cezarei Palestyńskiej. Synod uznał te święcenia za nieważne argumentując, że udzielone bez zgody własnego biskupa, oraz tym, że Orygenes dokonał uprzednio autokastracji. Wskazano też na błędy w jego dziele *O zasadach*. Od tego czasu Orygenes zamieszkał w Cezarei. Wyrok został potwierdzony przez biskupa Rzymu.

^B Synod pod przewodnictwem papieża Poncjana (230-235) miał odbyć się dla potwierdzenia potępienia Orygenesia na synodzie w Aleksandrii w 231 roku.

^C Synod poświadczony w sposób budzący wątpliwości. Miał go zwołać Herakla, bp Aleksandrii po Demetriosie, w sprawie jakichś błędów w nauczaniu bpa Ammoniosa, gdzieś w Egipcie.

^D Synod przeciwko poglądom biskupa tego miasta Beryla. Utrzymywał on, że Syn Boży nie istniał realnie przed wcieleniem, nie jest więc prawdziwym Bogiem, ale bóstwo Ojca mieszka w nim. Orygenes w dyspacie zdołał naprostować jego opinię i skłonić do odwołania błędów.

ARABIA PETREA (Bostra?) (circa 246-250)¹: de anima².

EUSEBIUS, HE VI, 37³
(GCS 9, ed. E. Schwartz)

5 "Ἄλλοι δ' αὖ πάλιν ἐπὶ τῆς Ἀραβίας κατὰ τὸν δηλούμενον ἐπιφύο-
νται χρόνον δόγματος ἀλλοτρίου τῆς ἀληθείας εἰσηγηταί, οἱ ἔλεγον τὴν
ἀνθρωπεῖαν ψυχὴν τέως μὲν κατὰ τὸν ἐνεστῶτα καιρὸν ἅμα τῇ τελευτῇ
συναποθνήσκειν τοῖς σώμασιν καὶ συνδιαφθεῖρῃσθαι, αὐθις δέ ποτε κατὰ
τὸν τῆς ἀναστάσεως καιρὸν σὺν αὐτοῖς ἀναβιώσεσθαι. καὶ δὴ καὶ τότε
10 συγκροτηθείσης οὐ μικρᾶς συνόδου, πάλιν Ὁριγένης παρακληθεὶς καὶ
ἐνταῦθα κινήσας τε λόγους ἐπὶ τοῦ κοινοῦ περὶ τοῦ ζητουμένου, οὕτως
ἠνέχθη ὡς μετατεθῆναι τὰς τῶν πρότερον ἐσφαλμένων διανοίας.

CARTHAGO (circa 249)⁴: ne presbyterum constituendum tutorem infantium
testamento generatoris.

ACHAIA (250)⁵: contra autocastratos⁶.

---

¹ Cf. EUSEBIUS, HE VI, 37; AUGUSTINUS, *De haeresibus ad Quodvultdeum* 83 (PL 42, 46); MANSI I, 787-790.

² Cfr. ORIGENES, *Disputatio cum Heraclide*, ed. J. Scherer, SCh 67, Paris 1960.

³ Editiones: PG 20, 585-588; GCS 9, ed. E. Schwartz; SCh 41, 139.

⁴ Cf. CYPRIANUS, *Epist.* 1.

⁵ Cf. ANONYMOS, *Praedestinatus* 37 (PL 53, 598); MANSI I, 789.

⁶ De autocastrazione cf. PHILO ALEXANDRINUS, *Quod deterius potiori insidiari soleat* 176; SEXTUS EMPIRICUS, *Sententiae* 13, 273; IUSTINUS, *Apologia* I, 29; ORIGENES, *MtCom* XV, 3, *Contra Celsum* 7, 48; EPIPHANIUS, *Panarion, Expositio fidei* 13 (PG 42, 805); *CanApost.*, 22-24.

ARABIA PETREA (Bostra?) (ok. 246-250)¹: o duszy^{A2}.

EUZEBIUSZ Z CEZAREI, HE VI, 37³

(tłum. Arkadiusz Lisiecki; współcześnie Arkadiusz Baron)

Inni jeszcze jacyś ludzie powstają w tym czasie w Arabii i wprowadzają naukę sprzeczną z prawdą. Twierdzą, że dusza ludzka tak długo jak pozostaje w doczesności, umiera równocześnie z ciałem w chwili śmierci i z nim podlega zniszczeniu. Dopiero później, gdy nadejdzie czas zmartwychwstania, ponownie ożyje wspólnie z ciałem. Zwołano wówczas niemały synod i znowu wezwano Orygenes, który na ogólnym zgromadzeniu zarządził rozprawę w spornej kwestii i wystąpił z taką siłą, że wcześniej błędzących doprowadził do zmiany zapatrywań.

KARTAGINA (ok. 249)⁴: aby testamentem rodziców nie ustanawiać prezbitera prawnym opiekunem nieletnich^B.

ACHAJA (250)⁵: przeciw samokastracji^{C6}.

---

^A Synod, na którym zajmowano się poglądem, według którego dusza ludzka umiera wraz z ciałem, a przy zmartwychwstaniu «budzi się». Inni z obecnych wierzyli w duszę nieśmiertelną, ale pozbawioną wolności. Przekonywał ich Orygenes, zaproszony na synod jako ekspert, że dusza jest nieśmiertelna i wolna. Podobny charakter ma *Dyskusja z Heraklidesem* Orygenes – tekst w SCh 67, tłum. Tadeusz Alfred Zajkowski, w: *Studia Theologica Varsaviensia* 5 (1967) 129-180.

^B Cyprian z biskupami okolic rozważał sprawę powierzenia przez umierającego wiernego w testamencie zarządu dobrami nieletnich dzieci, co było przeciwne kościelnym ustaleniom, być może z synodu z czasów bpa Donata (236-248), poprzednika Cypriana. Biednego zmarłego ekskomunikowano pośmiertnie za przekroczenie praw kościelnych i zabroniono modlić się za niego.

^C Tematem było przeciwstawienie się poglądom gnostyckiej sekty «eunuchów», którzy propagowali kastrację jako sposób na osiągnięcie doskonałości. Pogląd, że samokastracja jest czymś lepszym od nieczystości pojawia się u FILONA ALEKSANDRYJSKIEGO, *Quod deterius potiori insidiari soleat* 176 oraz SEKSTUSA EMPIRYKA, *Sentencie* 13. 273, których krytykuje za to ORYGENES, MtKom XV, 3 (ŻMT 10, 232-233); por. także *Contra Celsum* 7, 48 (PSP 17/2, 189). Nie był to więc problem wyłącznie chrześcijański, choć JUSTYN MĘCZENNIK, *Apologia* I, 29 nie potępia, jak się wydaje, samokastracji. EPIFANIUSZ Z SALAMINY, *Panarion, Expositio fidei* 13 (PG 42, 805B) mówi o licznych samokastracjach. Przypadki te nie były rzadkie, a w IV wieku okazało się konieczne wprowadzenie zakazu kastracji w prawie kościelnym – por. *Kanony apostołskie* 22-24.

ROMA (250)¹: de lapsis.

ROMA (maii 251)²: de lapsis et contra Novatianum.

CARTHAGO (15. maii 251)³: de lapsis; in causa schismaticorum Felicissimi et Novatiani.

5

I. CYPRIANUS, *Epistula* 55, 6
(PL 3, 791-792 vel 767; Bayard II, 134-136)

VI. [1] Secundum quod tamen ante fuerat destinatum, persecutione sopita, cum data esset facultas conveniendi^a, copiosus episcoporum numerus, quos integros et incolumes fides sua et Domini tutela protexit in unum convenimus, et Scripturis diu ex utraque parte prolatis, temperamentum salubri moderatione libravimus, ut nec in totum spes communicationis et pacis lapsis denegaretur; ne plus desperatione deficerent, et eo quod sibi ecclesia cluderetur secuti saeculum gentiliter viverent; nec tamen rursus censura evangelica solveretur, ut ad communicationem temere prosilirent; sed traheretur diu poenitentia, et rogaretur dolenter paterna clementia, et examinantur causae et voluntates et necessitates singulorum, secundum quod libello continetur, quem ad te pervenisse confido, ubi singula placitorum capita conscripta sunt. [2] Ac si minus sufficiens episcoporum in Africa numerus videbatur, etiam Romam super hac re scripsimus ad Cornelium collegam nostrum: qui et ipse cum plurimis coepiscopis habito concilio, in eandem nobiscum sententiam pari gravitate et salubri moderatione consensit⁴.

---

^a Bayard in unum conveniendi

---

¹ Cf. *Epistula cleri romani ad ecclesiam Carthaginensem*, in: CYPRIANUS, *Epist.* 8; MANSI I, 805-806.

² Cf. CYPRIANUS, *Epist.* 55, 6; 67, 6; 68, 5; EUSEBIUS, HE VI, 43.

³ Cf. CYPRIANUS, *Epist.* 44, 1; 45, 1. 3-4; 48, 2-4; 55, 6. 17; 56, 2; 59, 9. 10. 13; 62, 2; 68, 2SS; MANSI I, 833-864, 868-872. Studia: G. D. DUNN, *The Carthaginian Synod of 251: Cyprian's Model of Pastoral*, in: *I concili della cristianità occidentale*, Roma 2002, 235-257. Cf. Roma (250).

⁴ Cf. Roma (251).

RZYM (250)¹: o upadłych^A.

RZYM (maj 251)²: o upadłych; przeciw Nowacjanowi^B.

KARTAGINA (15 maja 251)³: o upadłych; w sprawie Felicissimusa i Nowacjana^C.

I. CYPRIAN Z KARTAGINY, *List 55, 6*

(tłum. Władysław Szoldrski, uwspółcześnienie Adam Bandura)

VI. [1] Zgodnie z obietnicą, skoro tylko prześladowanie się skończyło i zaistniała możliwość urzędzenia synodu, zebrała się znaczna liczba biskupów, uratowanych siłą wiary i Boską opieką. Po dłuższym rozważaniu «za» i «przeciw» odnośnych tekstów Pisma Świętego, zdecydowaliśmy się obrać drogę pośrednią. Nie chcąc upadłych pozbawiać całkowicie nadziei powrotu do wspólnoty i pokoju, aby nie wpadli w rozpacz i nie wrócili do życia pogańskiego – gdyby Kościół zamknął przed nimi swe bramy – z drugiej jednak strony nie mając też zamiaru rozluźniać karności ewangelicznej przez zbyt nie ułatwianie powrotu do Kościoła, postanowiliśmy przedłużyć o ile możliwości jak najbardziej okres pokuty, następnie żądać wypraszenia przebaczenia ojcowskiego we łzach i bólu, wreszcie badać w każdym poszczególnym wypadku rodzaj grzechu, usposobienie grzesznika i okoliczności łagodzące. Wszystko to masz wyłuszczone w piśmie, które jak sądzę dotarło do twych rąk, a które zawiera zestawione po porządku główne punkty naszej uchwały. [2] Na wypadek, gdyby komuś liczba samych afrykańskich biskupów wydawała się niewystarczająca, napisaliśmy^D w tej sprawie również do Rzymu, do naszego kolegi Korneliusza, który równocześnie zwołał na synod większość tamtejszych biskupów i tak samo uznając za pożądane wypośrodkowanie między surowością a łagodnością, wyraził pełną aprobatę dla naszego stanowiska⁴.

---

^A Synod kleru rzymskiego po śmierci bpa Fabiana w sprawie przyjmowania, po pokucie, do Kościoła odstępców z trwającego prześladowania cesarza Decjusza.

^B Synod papieża Korneliusza z 60 biskupami potępiający Nowacjana pretendującego do papieżstwa. Mówiono również o przyjmowaniu odstępców do Kościoła.

^C Synod pod przewodnictwem Cypriana przeciwko Felicissimusowi, który nie chciał uznać wyboru Cypriana. Zajmowano się też problemem związanym z przyjmowaniem do Kościoła apostatów (*lapsi*).

^D Nie znamy tego listu. Znał go jeszcze EUSEBIUS (por. Historia Kościelna, VI, 43, 3).

II. CYPRIANUS, *Epistula* 56, 2
(PL 4, 357 vel 347; Bayard II, 153)

II. [1] Et quidem quod ad mei animi sententiam pertinet, puto his indulgentiam Domini non defuturam quos constat stetisse in acie, nomen
5 Domini confessos esse, violentiam magistratum et populi furentis incursum immobilis fidei obstinatione vicisse, passos esse carcerem, diu inter minas proconsulis et fremitum populi circumstantis tormentis laniantibus ac longa iteratione cruciantibus repugnasse; ut quod in novissimo infirmitate carnis subactum videtur, meritorum praecedentium defensione relevetur, et sit satis
10 talibus gloriam perdidisse, non tamen debere nos eis et veniae locum claudere atque eos a paterna pietate et a nostra communicatione privare; quibus existimamus ad deprecandam clementiam Domini posse sufficere quod triennio iugiter ac dolenter, ut scribitis, cum summa poenitentiae lamentatione planxerunt. [2] Certe non puto incaute et temere his pacem committi
15 quos videmus militiae suae fortitudine nec prius pugnae defuisse, et si acies etiam denuo venerit, gloriam suam posse reparare. Nam, cum in concilio placuerit poenitentiam agentibus^a in infirmitatis periculo subveniri et pacem dari, debent utique in accipienda pace praecedere quos videmus non animi infirmitate cecidisse, sed in praelio congressos et vulneratos per imbecillitatem carnis confessionis suae coronam non potuisse perferre; maxime cum
20 cupientibus mori non permetterentur occidi, sed tamdiu fessos tormenta laniaren^b quamdiu non fidem, quae invicta est, vincerent, sed carnem, quae infirma est, fatigarent.

III. CYPRIANUS, *Epistula* 59, 10
25 (PL 3, 810-811 vel 836-837; Bayard II, 178-179)

X. [1] Per Felicianum¹ autem significavi tibi, frater, venisse Carthaginem Privatum veterem haereticum, in Lambesitana colonia ante multos fere annos ob multa et gravia delicta nonaginta episcoporum sententia condemnatum, antecessorum etiam nostrorum, quod et vestram conscientiam non latet.
30 Fabiani et Donati² litteris severissime notatum: qui cum causam suam apud

---

^a *Bayard* = agentes

^b *Bayard* = laniarent

---

¹ Cf. CYPRIANUS, *Epist.* 34.

² ? Lambesa (240).

II. CYPRIAN Z KARTAGINY, *List 56, 2*

(tłum. Władysław Szoldrski, współcześnie Adam Bandura)

II. [1] Moje jest takie zdanie: nie można im odmówić przebaczenia Pana, ponieważ jak wiadomo, w walce wyznali imię Pana i zwyciężyli swą niezłomną wytrwałością w wierze gwałt urzędników i natarcie rozszalałego ludu. Cierpieli w więzieniu. Pomimo gróźb prokonsula i wściekłych okrzyków otaczającego ludu, pomimo tortur, rozszarpywania im ciał, długo się opierali tym, którzy ich dręczyli, ponawiając ciągle katusze. Na końcu jednak, z powodu słabości ciała upadli. Wydaje się jednak, że ich upadek jest zgładzony przez poprzednie zasługi. Takim wystarcza utrata nabytej chwały i dlatego nie możemy im zamykać drogi do przebaczenia i pozbawiać ich ojcowskiej miłości i wspólnoty z nami. Sądzimy, że dla uproszczenia miłosierdzia Pana wystarczy, że przez trzy lata wciąż ze skrucą, jak mi piszecie, w duchu pokuty gorąco opłakiwali swą winę. [2] Sądzę również, że nie jest rzeczą nieostrożną i lekkomyślną udzielenie pokoju tym – których widzieliśmy, że w swej odwadze nie uchylali się od walki i jesteśmy przekonani, że mogą odzyskać dawną swą chwałę, jeśli by znowu przyszło do walki. Skoro bowiem postanowiono na synodzie, że w razie niebezpiecznej choroby należy przyjść z pomocą i udzielić pokoju pokutującym, to w jego otrzymaniu powinni wyprzedzać ci, którzy jak wiemy, upadli nie z powodu słabości ducha. Walczyli, otrzymali rany i tylko z powodu słabości ciała nie zdołali zachować nabytej korony za swe wyznanie. Tym bardziej im się to należy, że pragnęli umrzeć, lecz ich nie zabito, ale tak długo katowano, że nie ich niezwyciężona wiara, lecz słabe ciało uległo.

III. CYPRIAN Z KARTAGINY, *List 59, 10*

(tłum. Władysław Szoldrski, współcześnie Adam Bandura)

X. [1] Doniosłem ci też, bracie, przez Felicjana¹, że do Kartaginy przybył Prywat, stary heretyk z Kolonii Lambesitańskiej, potępiony już przed wieloma laty z powodu licznych i ciężkich występków przez dziewięćdziesięciu biskupów, a jak wiesz, napiętnowany jak najsurowiej przez listy Fabiana i Donata². Oświadczył, że swoją sprawę chce przedstawić na synodzie, jaki odby-

nos in concilio, quod habuimus Idibus Maiis^a quae proximae fuerunt, agere
velle se diceret, nec admissus esset, Fortunatum istum sibi pseudoepiscopum
dignum collegio suo fecit. [2] Venerat etiam cum illo et Felix quidam, quem
ipse extra ecclesiam in haeresi pseudoepiscopum olim constituerat. Sed et
5 Jovinus et Maximus comites cum Privato haeretico adfuerunt, ob nefanda
sacrificia et crimina in se probata, sententia novem collegarum nostrorum
condemnati, et iterato quoque a pluribus nobis anno priore in concilio
abstenti. [3] Cum his autem quatuor iunctus est et Repostus Suturnicensis^b,
qui non tantum in persecutione ipse cecidit, sed et maximam partem plebis
10 suae sacrilega persuasione deiecit. Hi quinque cum paucis vel sacrificatis,
vel male sibi consciis, Fortunatum sibi pseudoepiscopum cooptarunt; ut
criminibus in unum consentientibus talis esset scilicet rector, quales illi qui
reguntur.

CARTHAGO (15. martii 252)¹: de lapsis.

15

CYPRIANUS, *Epistula* 57

Epistola sinodica... ad S. Cornelium papam de lapsis

(PL 3, 877A-888 vel 852-862; Bayard II, 154-159)

Cyprianus, Liberalis, Caldonius, Nicomedes, Caecilius, Iunius, Marru-
tius, Felix, Successus, Faustinus, Fortunatus, Victor, Saturninus, alius
20 Saturninus, Rogatianus, Tertullus, Lucianus, Eutyches, Amplus^c, Sattius,
Secundinus, alius Saturninus^d, Aurelius, Priscus, Herculanus, Victoricus,
Quintus, Honoratus, Montanus^e, Hortensianus, Verianus, Iambus, Donatus,
Pompeius^f, Polycarpus, Demetrius, alius Donatus, Privatianus, alius^g
Fortunatus, Rogatus et Monulus^h Cornelio fratri salutem.

---

^a Bayard Mais

^b Bayard Satunurcensis

^c Bayard omm. Eutyches, Amplus

^d Bayard add. alius Saturninus

^e Bayard Manthaneus

^f Bayard Pomponius

^g Bayard omm. alius

^h Bayard Monnulus

---

¹ Cf. CYPRIANUS, *Epist.* 57 et 59; MANSI I, 840-851, 868-872; Roma (250); Roma (251); Carthago (251).

liśmy 15 maja. Gdy nie dopuściliśmy go do udziału, wówczas udał się do pseudobiskupa Fortunata, godnego jego towarzystwa. [2] Wraz z nim przybył niejaki Feliks, którego on kiedyś poza Kościołem w herezji ustanowił pseudobiskupem. W towarzystwie heretyka Prywata przybyli także Jowin i Maksym, którzy z powodu wstrętnych ofiar i udowodnionych występków zostali potępieni przez dziewięciu naszych kolegów, a drugi raz przez nas wielu na wcześniejszym synodzie. [3] Do tych czterech dołączył się i Repost z Saturnurka^A, który podczas prześladowania nie tylko sam upadł, ale swą bezbożną namową pociągnął za sobą większą część swego ludu. Tych właśnie pięciu z małą gromadką, którzy albo się splamili ofiarami, albo z innego powodu mieli obciążone sumienia, wybrali Fortunata na swego pseudobiskupa, aby złączeni występkami, mieli takiego zwierzchnika, jakimi są ci, którymi kieruje.

KARTAGINA (15 marca 252)¹: o upadłych^B.

CYPRIAN Z KARTAGINY, *List 57*

(tłum. Władysław Szoldrski, uwspółcześnienie Adam Bandura)

Brata Korneliusza pozdrawiają: Cyprian, Liberalis, Kaldoniusz, Nikomed, Cecyliusz, Juniusz, Marrucjusz, Feliks, Sukcessus, Faustyn, Fortunat, Wiktor, Saturnin, inny Saturnin, Rogacjan, Tertullus, Lucjan, Sattiusz, Sekundyn, jeszcze inny Saturnin, Eutyches, Ampius, inny Saturnin, Aureliusz, Pryskus, Herkulan, Wiktoryk, Kwintus, Honorat, Manthaneus, Hortenzjan, Werian, Jambus, Donat, Pomponiusz, Polikarp, Demetriusz, inny Donat, Prywacjan, Fortunat, Rogat i Monnulus.

---

^A Trudno zidentyfikować tę miejscowość.

^B Zdecydowano się przyjmować upadłych do Kościoła po pokucie, ale wykluczono ich z kandydowania do święceń.

I. [1] Statueramus quidem pridem, frater carissime, participato invicem nobiscum consilio¹, ut qui in persecutionis infestatione supplantati ab adversario et lapsi fuissent, et sacrificiis se illicitis maculassent, agerent diu poenitentiam plenam, et si periculum infirmitatis urgeret, pacem sub ictu
5 mortis acciperent. Nec enim fas erat aut permittebat paterna pietas et divina clementia, ecclesiam pulsantibus cludi, et dolentibus ac deprecantibus spei salutaris subsidium denegari, ut de saeculo recedentes sine communicatione et pace ad Dominum dimitterentur; quando permiserit ipse et legem dederit, ut ligata in terris, et in coelis ligata essent, solvi autem possent illic, quae
10 prius in ecclesia solverentur². [2] Sed enim cum videamus diem rursus alterius infestationis appropinquare coepisse, et crebris atque assiduis ostentionibus admoneamur, ut ad certamen quod nobis hostis indicit armati et parati simus; plebem etiam nobis de divina dignatione commissam exhortationibus nostris paremus, et omnes omnino milites Christi, qui arma
15 desiderant, et praelium flagitant, intra castra dominica colligamus: necessitate cogente censuimus, eis qui de ecclesia Domini non recesserunt, et poenitentiam agere et lamentari ac Dominum deprecari a primo lapsus sui die non destiterunt, pacem dandam esse; et eos ad praelium, quod imminet, armari et instrui oportere.

II. [1] Obtemperandum est namque ostensionibus atque admonitionibus iustis, ut a pastoribus oves in periculo^a non deserantur; sed grex omnis in unum congregetur, et exercitus Domini ad certamen militiae coelestis armetur. Merito enim trahebatur dolentium poenitentia tempore longiore, ut infirmis in exitu subveniretur, quamdiu quies et tranquillitas aderat, quae
25 differre diu plangentium lacrimas, et subvenire sero morientibus in infirmitate pateretur. [2] At vero nunc non infirmis, sed fortibus pax necessaria est: nec morientibus, sed viventibus communicatio a nobis danda est: ut quos excitamus et hortamur ad praelium, non inermes et nudos relinquamus, sed protectione sanguinis et corporis Christi muniamus: et cum ad
30 hoc fiat Eucharistia, ut possit accipientibus esse tutela; quos tutos esse contra adversarium volumus, munimento dominicae saturitatis armemus. Nam quomodo docemus aut provocamus eos in confessione nominis sanguinem suum fundere, si eis militaturis Christi sanguinem denegamus? Aut quomodo

---

^a *Bayard* periculum

---

¹ Cf. Carthago (251).

² Cf. Mt 16, 19.

I. [1] Na wspólnej naradzie¹ postanowiliśmy już przedtem, najdroższy bracie, żeby ci, którzy w czasie wrogiego prześladowania^A ulegli przeciwnikowi, upadli i splamili się niedozwolonymi ofiarami, w razie niebezpiecznej choroby, grożącej śmiercią, jeśli pokutowali w całej pełni przez dłuższy czas, otrzymali pokój. Nie godziłoby się i ojcowska dobroć, i łaskawość Boża nie pozwala, aby pukającym zamykać Kościół, żalującym i proszącym odmawiać nadziei zbawiennej pomocy, schodzących z tego świata odsyłać do Pana bez odzyskanej wspólnoty i pokoju. Sam zresztą pozwolił, a nawet wydał prawo, że cokolwiek zostanie związane na ziemi, będzie związane i w niebie, w niebie zaś zostanie rozwiązane to, co tu na ziemi będzie rozwiązane najpierw przez Kościół². [2] Uświadamiając sobie z licznych i często powtarzających się znaków, że zbliża się dzień nowego prześladowania, zachęcamy się wzajemnie, abyśmy do walki, którą nam wróg zapowiada, przystąpili uzbrojeni i przygotowani. Naszymi upomnieniami przygotowujemy również lud, który nam Bóg ze swej łaskawości powierzył. Gromadzimy w obozie Pana wszystkich bez wyjątku żołnierzy Chrystusa, którzy pragną otrzymać broń i chcą usilnie walczyć. Postanowiliśmy ulegając konieczności, udzielić pokoju i do zagrażającej walki uzbroić i pouczyć tych, którzy nie odstąpili od Kościoła i od pierwszego dnia swego upadku nie przestali pokutować, płakać i prosić Pana.

II. [1] Trzeba bowiem być posłusznym należytych wskazówek i upomnieniom, żeby w niebezpieczeństwie pasterze owiec nie opuszczali, lecz całą trzodę zgromadzili w jedno i uzbrajali wojsko Pana do niebiańskiej walki. Słusznie, że dotąd przeciągano czas pokuty oplakującym swą winę, a tylko chorym przy zgonie udzielano pomocy. Dopóki trwały pokój i cisza, pozwalano łzom pokutników płynąć przez czas dłuższy i dopiero śmiertelnie chorym pomagać. [2] Obecnie jednak już nie tylko chorzy, ale i silni koniecznie potrzebują pokoju. Już nie tylko umierającym, ale żywym winniśmy udzielać wspólnoty. Tych, których zachęcamy i zagrzewamy do boju, nie możemy zostawić bez broni i nagich, lecz winniśmy uzbroić ich pomocą Krwi i Ciała Chrystusa. Po to właśnie jest Eucharystia, aby dla przyjmujących ją była ochroną, dlatego też tych, których chcemy zabezpieczyć przed wrogiem, musimy uzbroić w moc, jaką daje nasycenie się pokarmem Pana. Jakże możemy ich

---

^A Cyprian odnosi się prawdopodobnie łącznie do obowiązkowych ofiar nakazanych przez Decjusza (250-251), kiedy to było wielu upadłych, oraz do prześladowania za cesarza Gallusa (252-253).

ad martyrii poculum idoneos facimus, si non eos prius ad bibendum in ecclesia poculum Domini iure communicationis admittimus?

III. [1] Interesse debet, frater carissime, inter eos qui vel apostataverunt, et ad saeculum cui renuntiaverant reversi, gentiliter vivunt; vel ad haereticos transfugae facti, contra ecclesiam parricidalia quotidie arma suscipiunt: et inter eos qui ab ecclesiae limine non recedentes, et inplorantes iugiter ac dolenter divina et paterna solatia, nunc se ad pugnam paratos esse, et pro Domini sui nomine, ac pro sua salute stare fortiter et pugnare profitentur.

[2] Hoc in tempore pacem nos non dormientibus, sed vigilantibus damus; pacem non deliciis, sed armis damus; pacem non ad quietem, sed ad aciem damus. Si, secundum quod eos audimus et optamus et credimus, fortiter steterint, et adversarium nobiscum in congressione prostraverint, non poenitet pacem concessisse tam fortibus, immo episcopatus nostri honor grandis et gloria est, pacem dedisse martyribus, ut sacerdotes, qui sacrificia Dei quotidie celebramus, hostias Deo et victimas praeparemus. Si autem, quod Dominus avertat a fratribus nostris, aliquis lapsorum fefellerit, ut pacem subdole petat, et impendentis praelii tempore communicationem non praeliaturus accipiat; se ipsum fallit et decipit, qui aliud corde occultat, et aliud voce pronuntiat.

[3] Nos, in quantum nobis et videre et iudicare conceditur, faciem singulorum videmus; cor scrutari, et mentem perspicere non possumus. De his iudicat occultorum scrutator et cognitor cito venturus, et de arcanis cordis atque abditis iudicaturus. Obesse autem mali bonis non debent, sed magis mali a bonis adiuvari. Nec ideo martyrium facturis pax neganda est, quia sunt quidam negaturi; cum propter hoc pax danda sit omnibus militaturis, ne per ignorantiam nostram ille incipiat praeteriri, qui habet in praelio coronari.

IV. [1] Nec quisquam dicat, «qui martyrium tollit, sanguine suo baptizatur: nex pax illi ab episcopo necessaria est, habituro gloriae suae pacem, et accepturo maiorem de Domini dignatione mercedem». [2] Primo idoneus esse non potest ad martyrium, qui ab ecclesia non armatur ad praelium: et mens deficit, quam non recepta Eucharistia erigit et accendit. Dominus enim in evangelio suo dicit: *Cum autem vos tradiderint, nolite cogitare quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus patris vestri qui loquitur in*

---

¹ Mt 10, 19-20.

nauczać i zachęcać, aby przelali krew za wyznanie imienia, jeśli im przed walką odmawiamy Krwi Chrystusa? W jaki sposób uzdolnimy ich do wypicia kielicha męczeństwa, jeśli ich przedtem prawem nie dopuścimy do wspólnoty, aby w Kościele pili z kielicha Pana?

III. [1] Mimo to, najdroższy bracie, rozróżniamy tych, którzy albo wystąpili i powrócili do świata, którego się wyrzekli i obecnie prowadzą pogańskie życie, albo połączyli się z heretykami i codziennie walczą z Kościołem zbrodniczą bronią; tych właśnie odróżniamy od innych, którzy nie odeszli od progu Kościoła i stale ze skruchą błagają o Boże i ojcowskie pociechy i oświadczają, że teraz są gotowi za imię swego Pana i za swe zbawienie z całą mocą walczyć.

[2] Obecnie udzielamy pokoju nie śpiącym, lecz czuwającym; nie dla rozkoszy, lecz dla chwycenia za broń; nie dla wypoczynku lecz dla walki. Jeśli – jak o nich słyszymy, a tego pragniemy i w to wierzymy – odważnie walczą i wraz z nami pokonują wroga w walce, to absolutnie nie żałujemy, że udzieliliśmy pokoju tak dzielnym ludziom; owszem dla naszej godności biskupiej jest to wielkim zaszczytem i chwałą, że udzieliliśmy pokoju męczennikom. Jako kapłani składający codziennie ofiary Bogu, przygotowujemy również Bogu ofiary. A jeśli by jednak, co niech Bóg odwróci od naszych braci, któryś z upadłych oszukał nas i wobec grożącej walki podstępem prosił i otrzymał pokój nie mając wcale zamiaru brać w niej udział, to tylko sam siebie oszukuje i zwodzi, ponieważ co innego głosi, a co innego w sercu ukrywa.

[3] Nam o ile jest dane widzieć i sądzić, widzimy tylko twarz poszczególnych, nie jest nam dane poznać serce i przeniknąć zamiary. O tych sprawach wyda wyrok Ten, który bada i zna rzeczy ukryte. On wnet przybędzie, aby osądzić tajemnice i kryjówki serc. Żli nie powinni szkodzić dobrem, lecz raczej dobrzy powinni pomagać złym. Nie można więc odmawiać pokoju tym, którzy są gotowi na męczeństwo tylko dlatego, że niektórzy znowu upadną. Dlatego też należy udzielić pokoju wszystkim, którzy chcą walczyć. Nie powinien być pominięty z naszej nieoględności ktoś, kto chce w boju zdobyć koronę.

IV. [1] Nikt nam nie może powiedzieć: „Kto ponosi męczeństwo, chrzci się we własnej krwi i dlatego nie potrzeba mu, aby biskup udzielał mu pokoju, bo posiada pokój własnej chwały i z łaski Pana otrzyma jeszcze większą chwałę”. [2] Bo najpierw nikt nie jest zdolny do męczeństwa, jeśli go Kościół nie uzbroi. Załamię się duchowo, jeśli przyjęcie Eucharystii go nie umocni i nie zachęci. Pan bowiem mówi w swej ewangelii: „A gdy was wydawać będą, nie myślcie, jak i co macie mówić, bo onej godziny, co macie mówić, będzie wam dane. Nie wy bowiem jesteście, którzy mówicie, lecz Duch Ojca waszego, który w was mówi”¹. Skoro zaś Duch Ojca przemawia przez tych, którzy są wydani i wyznają jego imię, to czyż może być zdolny do wyznania i zde-

*vobis*¹. Quando autem dicat in traditis atque in confessione nominis constitutis Spiritum Patris loqui: quomodo potest ad confessionem paratus aut idoneus inveniri, qui non prius pace accepta receperit Spiritum Patris, qui corroborans servos suos ipse loquitur et confitetur in nobis? [3] Tunc
5 deinde si relictis omnibus rebus suis fugerit, et in latebris atque in solitudine constitutus in latrones forte incurrerit, aut in febribus et in languore decesserit; nonne nobis imputabitur, quod tam bonus miles, qui omnia sua dereliquit, et contempta domo, et parentibus, aut liberis¹, sequi Dominum suum maluit, sine pace et sine communicatione decedit? [4] Nonne nobis
10 vel negligentia segnis vel duritia crudelis adscribetur in die iudicii; quod pastores creditas et commissas nobis oves nec curare in pace, nec in acie voluerimus armare? Nonne ingeretur nobis a Domino quod per Prophetam suum clamat et dicit: Ecce lac consumitis, et lanis vos tegitis, et quod crassum est interficitis, et oves meas non pascitis; quod infirmatum est non
15 confortastis, et quod male habuit non corroborastis, et quod contribulatum est non consolati estis^a, et quod errabat non revocastis, et quod periit^b non inquisistis, et quod forte fuit, confecistis labore: et dispersae sunt oves meae, eo quod non sint pastores, et factae^c sunt in comesturam^d omnibus bestiis agri: et non fuit qui inquireret, neque qui revocaret. Propterea haec dicit
20 Dominus: Ecce ego super pastores, et inquiram oves meas de manibus eorum, et avertam eos ut non pascant oves meas et iam non pascent eas, et extraham oves meas, de ore eorum, et pascam eas cum iudicio².

V. [1] Ne igitur ore nostro, quo pacem negamus, quo duritiam magis humanae crudelitatis, quam divinae et paternae pietatis opponimus, oves
25 nobis commissae a Domino reposcantur: placuit nobis, sancto Spiritu suggerente, et Domino per visiones multas et manifestas admonente, quia hostis nobis imminere praenuntiatur et ostenditur, colligere intra castra milites Christi, et examinatis singulorum causis, pacem lapsis dare, immo pugnaturis arma suggerere: quod credimus vobis quoque paternae miseri-
30 cordiae contemplatione placiturum. [2] Quod si de collegis aliquis exstiterit, qui urgente certamine, pacem fratribus et sororibus non putat dandam, reddet ille rationem in die iudicii Domino vel importunae censurae, vel inhumanae

---

^a *Bayard* consolidastis

^b *Bayard* perit

^c *Bayard* facta

^d *Bayard* comestura

---

¹ Cf. Mt 19, 28 et parallela.

² Cf. Ez 34, 3-6. 10. 16.

cydowany ten, który przedtem razem z pokojem nie otrzymał Ducha Ojca, który umacnia swe sługi i mówi przez nas i składa przez nas wyznanie? [3] Albo wreszcie jeśli ktoś porzuciwszy wszystko, co posiadał, ucieka kryjąc się po kryjówkach i bezludziu, zostanie napadnięty przez rozbójników lub umrze w gorączce bądź z wyczerpania, to czyż to nie będzie nam poczytane za winę, że taki dobry żołnierz, który wszystko opuścił i wzgardziwszy swym domem i rodzicami czy swymi dziećmi¹, chciał iść za Panem, a umiera bez pokoju, bez przyjęcia go do wspólnoty? [4] Czyż w dniu sądu nie spotkamy się z zarzutem karygodnego niedbalstwa czy też okrutnej surowości, jeśli my pasterze oddanych i powierzonych nam owiec nie chcemy uzbroić ani w czasie pokoju, ani też podczas walki? Czyż Pan nam nie powie tego, co woła i mówi przez swego proroka: „Oto mleko pożywaliście i wełną przyodziewaliście się i co tłuste było zabijaliście, a owiec moich nie paśliście, co było słabego nie wzmacnialiście, co się źle miało, nie pokrzepialiście i co było zbłąkane, nie przywieśliście, a co było zginęło, nie szukaliście, co było mocne obciążaliście pracą. I rozproszyły się owce moje dlatego, że nie było pasterzy i poszły na pożarcie wszystkich dzikich zwierząt, a nie było, kto by je szukał, kto by je przywoływał. Dlatego mówi Pan: Oto ja sam stanę przeciw pasterzom, będę szukał owiec moich i z rąk ich odbiorę je i już nie będą ich paśli i wyciągnę owce moje z ich ust i będę je pał z rozwąga”².

V. [1] Aby więc od ust naszych, którymi odmawiamy pokoju i raczej wyrażamy twardość ludzkiego okrucieństwa niż boską i ojcowską łagodność, Pan nie zażądał owiec nam powierzonych, za natchnieniem Ducha Świętego i pod wpływem licznych widzeń i wyraźnych upomnień Pana, ze względu na zapowiedziane i spodziewane nowe prześladowanie, postanowiliśmy zgromadzić w obozie żołnierzy Chrystusa i dlatego po zbadaniu szczegółowo sprawy poszczególnych udzielić pokoju i tym, którzy walczyć będą, dostarczyć broni. Spodziewamy się, że myśląc o miłosierdziu ojcowskim, potwierdzicie to postanowienie. [2] Gdyby jednak któryś z naszych kolegów uznał, że nie należy udzielić pokoju braciom i siostrom, mimo grożącej walki, niech liczy się z tym, że w dniu sądu zda sprawozdanie przed Panem albo z niestosownej surowości, albo z nieludzkiej zatwardziałości.

duritiae suae. Nos, quod fidei et caritati et sollicitudini congruebat, quae erant in conscientia nostra protulimus, diem certaminis appropinquasse, hostem violentum cito contra nos exurgere, et^a pugnam non talem qualis fuit, sed graviolem multo et acriorem venire; hoc nobis divinitus frequenter ostendi; de hoc nos providentia et misericordia Domini saepius admoneri de cuius ope et pietate, qui in eum confidimus, possumus esse securi, quia qui in pace militibus suis futuram praenuntiat pugnam, dabit militantibus in congressione victoriam. Optamus te, frater carissime, semper bene valere.

ANTIOCHIA (252)¹: de lapsis.

10 **CARTHAGO** (autumnus 253)²: de baptismo infantium.

CYPRIANUS, *Epistula* 64

(PL 3, 1047-1056 vel 1014-1019; Bayard II, 213-216)

Cyprianus et caeteri collegae qui in concilio affuerunt numero LXVI, Fido fratri salutem.

15 I. [1] Legimus litteras tuas, frater carissime, quibus significasti de Victore, quondam presbytero, quod ei, antequam poenitentiam plenam egisset, et Domino Deo, in quem deliquerat, satisfacisset, temere Therapius, collega noster, immaturo tempore et praepropera festinatione pacem dederit. Quae res nos satis movit, recessum esse a decreti nostri auctoritate, ut ante legitimum et plenum tempus satisfactionis, et sine petitu et conscientia plebis, nulla infirmitate urgente ac necessitate cogente, pax ei concederetur³, [2] sed
20 librato apud nos diu consilio, satis fuit obiurgare Therapium collegam nostrum quod temere hoc fecerit et instruxisse ne quid tale de caetero faciat. Pacem tamen quomodocumque a sacerdote Dei semel datam non putavimus
25 auferendam, ac per hoc Victori communicationem sibi concessam usurpare permisimus.

---

^a *Bayard om.*

---

¹ Cf. EUSEBIUS, HE VI, 45-46; MANSI I, 871s; Roma (250); Roma (251); Carthago (251); Carthago (252).

² Cf. CYPRIANUS, *Epist.* 64.

³ Cf. Carthago (251); Carthago (252).

My zaś, zgodnie z wiarą, miłością i gorliwością, wzięliśmy zgodnie z naszym sumieniem wszystko pod uwagę: że dzień walki się zbliża, że potężny wróg uderzy na nas wkrótce, że walka nie będzie taka, jak poprzednia, ale o wiele cięższa i groźniejsza, o czym Bóg często mówi i Pan w swej opatrności i swoim miłosierdziu często nas w tym względzie upomina.

Pokładając w nim ufność, możemy być pewni jego pomocy i dobroci. Bo skoro w czasie pokoju zapowiada swym żołnierzom przyszłą walkę, udzieli również walczącym zwycięstwa.

Życzymy ci, abyś zawsze się miał dobrze, najdroższy bracie.

ANTIOCHIA (252)¹: o upadłych^A.

KARTAGINA (jesień 253)²: o chrzcie dzieci^B.

CYPRIAN Z KARTAGINY, *List 64*

(tłum. Władysław Szoldrski, współczesnienie Adam Bandura)

Cyprian i inni koledzy, zebrani w liczbie 66 na synodzie, pozdrawiają brata Fido.

I. [1] Przeczytaliśmy, najdroższy bracie, twój list z doniesieniem o pewnym prezbiterze, Wiktorze, któremu Terapiusz^C, nasz kolega, lekkomyślnie, przedwcześnie, z nazbyt wielkim pośpiechem udzielił pokoju, mimo że nie odbył on całkowitej pokuty i nie zadośćuczynił Panu Bogu za swą winę. Bardzo wstrząsnęło to nami, że zlekceważono powagę naszej uchwały, aby bez należytego i pełnego czasu zadośćuczynienia, bez prośby i wiedzy ludu, poza chorobą lub koniecznością, nie udzielać pokoju³. [2] Po długiej naradzie ograniczyliśmy się do udzielenia Terapiuszowi, naszemu koledze, surowej nagany za jego lekkomyślne postępowanie i pouczyliśmy go, aby w przyszłości tak nie czynił. Sądziliśmy jednak, że pokoju, którego w jakikolwiek sposób kapłan Boga raz udzielił, cofać nie należy i pozwoliliśmy, aby Wiktor korzystał z udzielonej mu wspólnoty.

---

^A Synod pod przewodnictwem bpa Demetriana, o nieznaney liczbie uczestników. Chodziło o stosunek do odstępców (*lapsi*) z czasów prześladowań. Istnieje list Dionizego Aleksandryjskiego informujący papieża Korneliusza, że zdecydowano przyjmować ich do Kościoła po należytym pokuciu i że potępiono skrajną postawę Nowacjana optującego za Kościołem «czystych» (*kataroi*).

^B 66 biskupów pod przewodnictwem Cypriana odpowiedziało na list bpa Fido, między innymi odrzucając jego pomysł udzielania chrztu dzieciom w ósmym dniu od narodzin: stwierdzono, że nie trzeba czekać aż tak długo (!). Zalecono też modlitwy za zmarłych.

^C W aktach synodu z września 256 roku występuje jako biskup Bulli.

II. [1] Quantum vero ad causam infantium pertinet, quos dixisti intra secundum vel tertium diem quo nati sint constitutos baptizari non oportere, et considerandam esse legem circumcisionis antiquae¹, ut intra octavum diem eum qui natus est baptizandum et sanctificandum non putares, longe aliud
5 in concilio nostro omnibus^a visum est. In hoc enim quod tu putabas esse faciendum nemo consensit, sed universi potius iudicavimus nulli homini^b nato misericordiam Dei et gratiam denegandam. [2] Nam cum Dominus in evangelio suo dicat: *Filius hominis non venit animas hominum perdere, sed salvare*², quantum in nobis est, si fieri potest, nulla anima perdenda est. Quid
10 enim ei deest qui semel in utero Dei manibus formatus est³? Nobis cum^c atque oculis nostris secundum dierum saecularium cursum accipere qui nati sunt incrementum videntur. Caeterum quaecumque a Deo fiunt Dei factoris maiestate et opere perfecta sunt.

III. [1] Esse denique apud omnes, sive infantes, sive maiores natu, unam
15 divini muneris aequalitatem declarat nobis divinae Scripturae^d fides^e Helisaeus super infantem viduae filium qui mortuus iacebat ita se Deum deprecans superstravit, ut capiti caput et faciei facies applicaretur, et superfusi Helisaei membra singulis parvuli membris et pedes pedibus iungerentur⁴. [2] Quae res si secundum nativitatis nostrae et corporis
20 inaequalitatem^f cogitetur, adulto et provecto infans non posset aequari, nec cohaerere et sufficere possent parva membra maioribus. Sed illic aequalitas divina et spiritalis exprimitur, quod pares atque aequales sint omnes homines, quando a Deo semel facti sunt, et possit aetas nostra in incrementis corporis secundum saeculum, non secundum Deum habere discrimen; nisi
25 si et gratia ipsa, quae^g baptizatis datur, pro aetate accipientium vel minor vel

---

^a *Bayard om.*

^b *Bayard hominum*

^c *Bayard enim*

^d *Bayard Scripturae divinae*

^e *Bayard add., cum*

^f *Bayard qualitatem*

^g *Bayard add. et*

---

¹ Cf. Gn 17, 12.

² Lc 9, 56.

³ «In utero Dei manibus formatus» – cf. Ps 119(118), 73; Iob 10, 8; Ier 1, 5.

⁴ Cf. 2 Reg 4, 34.

II. [1] Co się tyczy chrztu dzieci, to powiedziałaś, że w drugim lub w trzecim dniu po ich urodzeniu chrzcic ich nie należy i że trzeba uwzględnić dawne prawo obrzezania¹ i dlatego przed ósmym dniem chrzcic i uświęcać się nie powinno. Nasz synod co do tego był całkowicie innego zdania. Na twój pogląd nikt się nie zgodził, lecz raczej wszyscy sądziliśmy, że żadnemu urodzonemu dziecku nie można odmawiać miłosierdzia Boga i łaski. [2] Pan przecież mówi w swej Ewangelii: „Syn Człowieczy nie przyszedł zatracać dusze ludzi, lecz zbawiać”², i o ile to jest w naszej mocy, powinniśmy się starać, aby nie zginęła żadna dusza ludzka. Cóż bowiem brakuje temu, kto raz w łonie matki został utworzony rękami Boga³? Tylko w naszych oczach z biegiem dni rosną ci, którzy się urodzili. Wszystko jednak, co Bóg stworzył, jest doskonałe, dzięki majestatowi i działalności Boga Stworzyciela^A.

III. [1] Wszyscy wreszcie, czy to dzieci, czy dorośli w darach Bożych mają równy udział. Potwierdza to świadectwo Pisma Bożego. Elizeusz na zmarłym synu wdowy, tak się położył, modląc się do Boga, że swą głową i twarzą dotykał jego głowy i twarzy, a innymi członkami poszczególnych członków chłopca, tak że z jego nogami łączyły się nogi dziecka⁴. [2] Gdybyśmy to zdarzenie chcieli sobie przedstawić według warunków naszego urodzenia i ciała, to oczywiście nie można porównać dziecka z dorosłym i będącym już w późnym latach, a jego małe członki nie odpowiadałyby członkom tamtego. Tam jednak została wyrażona równość Boża i duchowa, mianowicie, że wszyscy ludzie skoro raz zostali stworzeni przez Boga, są sobie równi i jednakowi. W oczach świata z biegiem czasu wzrastamy co do ciała, jednakże wobec Boga wiek nie stanowi różnicy. Sama bowiem łaska, jaką otrzymują ochrzczeni, gdyby od wieku przyjmującego zależała, musiałaby być mniej-

---

^A O chrzcie dzieci por. ORYGENES, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian* V, 9.

maior tribuitur, cum Spiritus sanctus non de mensura, sed de pietate atque indulgentia paterna aequalis omnibus praebeat. Nam Deus ut personam non accipit¹, sic nec aetatem cum se omnibus ad coelestis gratiae consecutionem aequalitate librata praebeat patrem.

5 IV. [1] Nam et quod vestigium infantis in primis partus sui diebus constituti mundum non esse dixisti, quod unusquisque nostrum adhuc horreat exosculari, nec hoc putamus ad coelestem gratiam dandam impedimento esse oportere. Scriptum est enim: *Omnia munda sunt mundis*². [2] Nec aliquis nostrum id debet horrere quod Deus dignatus est facere. Nam etsi adhuc
10 infans a partu novus est, non ita est tamen ut quisdam illum in gratia danda atque in pace facienda horrere debeat osculari, quando in osculo infantis unusquisque nostrum pro sua religione ipsas adhuc recentes Dei manus³ debeat cogitare, quas in homine modo formato et recens^a quodam modo exosculamur quando id quod Deus fecit amplectimur. [3] Nam quod in
15 iudaica circumcissione carnali octavus dies observabatur⁴, sacramentum est in umbra atque in imagine ante praemissum, sed veniente Christo veritate completum. Nam qui octavus dies, id est, post sabbatum primus dies, futurus erat quo Dominus resurgeret, et nos vivificaret et circumcissionem nobis spiritalem daret; hic dies octavus, id est, post sabbatum primus et dominicus, praecessit in^b imagine. Quae imago cessavit superveniente postmodum veritate et data nobis spiritali circumcissione⁵.

V. [1] Propter quod neminem putamus a gratia consequenda impediendum esse ea lege quae iam statuta est, nec spiritalem circumcissionem impediri carnali circumcissione⁶ debere, sed omnem omnino hominem^c
25 admittendum esse ad gratiam Christi, quando et Petrus in Actis apostolorum loquatur et dicat: *Dominus mihi dixit neminem hominem communem dicendum et immundum*⁷. Caeterum si homines impedire aliquid ad conse-

---

^a Bayard *add.* nato

^b Bayard *om.*

^c Bayard *om.*

---

¹ Cf. Gal 2, 6.

² Tit 1, 15.

³ «Dei manus» – cf. Ps 119(118), 73; Iob 10, 8.

⁴ Cf. Gn 17, 12.

⁵ «Spiritali circumcissione» – cf. Rom 2, 29.

⁶ «Spiritalem circumcissionem... carnali circumcissione» – cf. Rom 2, 28-29.

⁷ Act 10, 28.

CONSPECTUS MATERIAE

PRAEFATIO	VII
1. Seriei scopus et intentio	VII
2. Primi voluminis argumentum	VII
3. Brevis historia actorum synodaliū atque legum collectiones edendi .	VIII
4. Praesens editio	IX
WPROWADZENIE	XIII
1. Cele i założenia serii	XIII
2. Zawartość pierwszego tomu	XIII
3. Krótka historia wydań tekstów synodalnych oraz kolekcji praw	XIV
4. Obecne wydanie	XV
Elenchus synodorum lat.-pol.	XVIII
Alfabetyczny spis synodów polsko-łaciński	XX
Sigla biblica	XXIII
Vetus Testamentum	XXIII
Novum Testamentum	XXIV
Sigla testium	XXV
Sigla communia	XXVII
Bibliographia chronologica	XXIX
Fontes	XXIX
Studia	XXX
Hierosolyma (circa 50): dicitur «synodus apostolica»	1
[Decretum apostolorum] (Act 15, 22-29)	1
Iuxta Vulgatam versionem	1
Sicilia (II sec.): contra Heracleonem gnosticum (?)	2
Roma (II sec.): contra adoptianismum Theodori Byzantiniensis (?)	2
Pergamonum (152): contra Colorbasum gnosticum (?)	2
Roma (154/155): de tempore celebrationis Paschae	2

Hierapolis (circa 150-170) contra montanistas	2
Asia Minor (189-199): de tempore celebrationis Paschae	2
Roma (193): de tempore celebrationis Paschae	2
Mesopotamia (circa 196): de tempore celebrationis Paschae	2
Osroene cum Edessa sicut caput regionis (circa 196): de tempore celebrationis Paschae	2
Pontus (197): de tempore celebrationis Paschae	2
Lugdunum (197?): de tempore celebrationis Paschae	2
Caesarea Palestinensis (circa 198): de tempore celebrationis Paschae	3
Relatio de synodo in: Eusebius, HE V, 23. 25	3
Carthago (220)?: de invaliditate baptismi haereticorum	4
Iconium (230-235): de invaliditate baptismi haereticorum	4
Alexandria (231): contra Origenem	4
Roma (231)?: contra Origenem	4
Synnada (circa 235): de baptismo haereticorum; repetitio Iconii (230-235)	4
Alexandria (235)?: contra Ammonium	4
Bostra (circa 240): de deitate Christi	4
Lambesis (Numidia) (240): contra errores episcopi Privati	4
Asia Minor (245): contra monarchianismum Noeti. Ephiphanius, <i>Panarion</i> 57	4
Arabia Petrea (Bostra?) (circa 246-250): de anima	5
Eusebius, HE VI, 37	5
Carthago (circa 249): ne presbyterum constituendum tutorem infantium testamento generatoris	5
Achaia (250): contra autocastratos	5
Roma (250): de lapsis	6
Roma (mai 251): de lapsis et contra Novatianum	6
Carthago (15. maii 251): de lapsis; in causa schismaticorum Felicissimi et Novatiani	6
I. Cyprianus, <i>Epistula</i> 55, 6	6
II. Cyprianus, <i>Epistula</i> 56, 2	7
III. Cyprianus, <i>Epistula</i> 59, 10	7

Carthago (15. martii 252): de lapsis	8
Cyprianus, <i>Epistula</i> 57	8
<i>Epistola sinodica... ad S. Cornelium papam de lapsis</i>	8
Antiochia (252): de lapsis.	12
Carthago (autumnus 253): de baptismo infantium	12
Cyprianus, <i>Epistula</i> 64	12
Carthago (254): in causa Basilidis et Martialis	15
Cyprianus, <i>Epistula</i> 67	15
Carthago (autumnus 255): de baptismo haereticorum	21
Cyprianus, <i>Epistula</i> 70	21
Roma (255/256): de baptismo haereticorum.	24
<i>Concilium Romanum sub S. Stephano celebratum</i>	24
Carthago (ver 256): de baptismo haereticorum	25
Cyprianus, <i>Epistula</i> 72	25
Carthago (kalen. septembris 256): de baptismo haereticorum	27
<i>Sententiae episcoporum LXXXVII, de haereticis baptizandis</i>	27
Iconium (256?): de baptismo haereticorum (contra montanistas)	41
Alexandria (258): contra Novatianum	41
Alexandria (prima: circa 260) (?): contra sabellianos	41
Alexandria (secunda: circa 260) (?): contra millenaristos	41
Roma (circa 263): contra tritheistas et sabellianos; in causa Dionysii Alexandrini in: Athanasius, <i>De decretis Nicaenae synodi</i> 26, 2-7	41
Antiochia (circa 263/264): in causa Pauli Samosatensis	43
Eusebius, HE VII, 27-28	43
Antiochia (circa 266/267?): in causa Pauli Samosatensi	44
Antiochia (268/269): in causa Pauli Samosatensi	44
<i>Epistula synodalis</i> , in: Eusebius Caesariensis, <i>HE VII, 29-303</i>	44
Cirta , hodie Costantina (305): synodus apostatarum	48
Augustinus, <i>Contra Cresconium donatistam</i> III, 27, 30	48
Elvira (Grenada) (circa 306): synodus in causa disciplinae	49
[<i>Canones</i>]	49
Alexandria (circa 306): adversus Meletium	62
Carthago (312): synodus donatista	62

Roma (2-4. octobris 313): adversus donatistas	62
Ancyra (314): de lapsis et in causis disciplinarius	62
KANONEΣ ΤΗΣ ΕΝ ΑΓΚΥΡΑ ΣΥΝΟΔΟΥ	62
Arelate (kalen. augusti 314): in causa donatistarum	68
I. <i>Epistula synodi Arelatensis ad Silvestrum papam</i>	68
II/A. <i>Canones ad Silvestrum</i> (Incipit synodus Arelatensis)	71
[II/B. <i>Canones adscripti synodo Arelatensi</i>]	74
Caesarea Cappadociae (ca. 314): probatio synodi Ancyranae (314)	75
Neocaesarea (314-319): in causa disciplinae	75
KANONEΣ ΤΗΣ ΕΝ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑ ΣΥΝΟΔΟΥ	75
Roma (315?): disputatio cum Iudeos	77
Alexandria (circa 323): adversus Arium	78
[<i>Epistula Alexandri ad omnes episcopos</i>]	78
Roma (324?): in causa haeresium et morum	82
Bithynia (circa 324): defensio Arii	82
Caesarea Palestinensis (circa 324): defensio Arii	82
Alexandria (324/325): in causa schismae Meletiani	82
Antiochia (ver 325): electio Eustatii et redactio Symbolum	83
[<i>Credo</i>]	86
NICAEA (325): CONCILIUM OECUMENICUM I	90
Roma (325?): confirmatio Concilii Nicaeni I (325)	90
Antiochia (ca. 328): adversus Eustatium et Asclepan	90
Antiochia (331-334?): contra fidem nicaenam?	91
Caesarea Palestinensis (334): synodus convocata sed non celebrata et ranslata in Tyrum (335)	91
Tyrus (335): contra Athanasium in: Socrates, HE I, 28. 32	91
Hierosolyma (335): restitutio Arii et contra Marcellum in: Athanasius, <i>De synodis</i> 21, 2-72	92
Carthago (circa 335): synodus donatistarum	93
Constantinopolis (336): contra Marcellum	93
Antiochia (338/339): contra Athanasium	93
Alexandria (338/339): apologia Athanasii	93
<i>Epistula synodalis</i> , in: Athanasius, <i>Apologia contra arianos</i> 3-19	93

Constantinopolis (338/339): depositio Pauli Constantinopolitani	109
Roma (340/341): circa 50 episcoporum sub Iulio in causa Athanasii et Marcelli ab Ancyra	110
'Επιστολή 'Ιουλίου «'Ανέγνων τὰ γράμματα» πρὸς 'Αντιοχεῖς	110
Gangra (ca. 340): contra Eustatium et immoderatam ascensem	123
Canones synodi gangrensis	123
[A.] Συνοδική ἐπιστολή (Epistula synodica)	123
[B. ΚΑΝΟΝΕΣ (Canones)]	125
[C.] 'Επίλογος	128
Antiochia (22. martii – die prima septembris 341): synodus in encaneniis	129
I. <i>Formulae fidei</i>	129
[I/A. <i>Prima formula fidei</i>]	129
[I/B. <i>Secunda formula fidei</i>]	130
Versio graeca	130
Versio latina	130
[I/C. <i>Tertia formula fidei</i>]	132
[I/D. <i>Quarta formula fidei</i>]	133
II. <i>Canones synodi antiochenae</i>	134
[II/A.] Συνοδική ἐπιστολή (Epistula Synodica)	134
[II/B. Κανόνες (Canones)]	135
Serdica (343-344)	143
I. <i>Formulae fidei</i>	143
[I/A. Serdica], <i>Formula fidei episcoporum occidentalium</i>	143
[I/B. Philippopolis], <i>Formula fidei episcoporum orientalium</i>	145
Recensio α	145
Recensio β	145
[II.] ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΝ ΣΑΡΔΙΚΗ ΣΥΝΟΔΟΥ	147
[IV.] Hilarius, <i>Epistula synodi serdicensis occidentalium</i> <i>ad universas ecclesias</i> in: Hilarius, <i>Fragmenta historica</i>	161
V. <i>Epistula synodi serdicensis ad Iulium</i>	167
VI. <i>Oratio synodi serdicensis ad Constantium imperatorem</i>	169
VII. <i>Decretum sinodi orientalium apud Serdicam episcoporum</i> <i>a parte arianorum, quod miserunt ad Africam</i>	170
Antiochia (circa 344/345)1: depositio Stephani, nova formula	184
"Εκθεσις μακρόστιχος in: Athanasius, <i>De synodis</i> 26, I-X	184
Mediolanum (ca. 345/346)4: de Formula fidei antiochena (344/345)	188
Colonia Agrippina (12. mai 346): depositio episcopi Eufratae	189
<i>Concilium Coloniae Agrippinae</i>	189
Hierosolyma (346): occasione rediti Athanasii ex exilium in: Athanasius, <i>Apologia contra arianos</i> 57	192

Alexandria (21. octobris 346): confirmatio sinodi Serdicensis	192
Latopolis (Aegyptus I: Snê) (347): in causa Pachomii	193
Mediolanum (circa 347/348): damnatio Photini	193
Carthago (ca. 348): contra donatistas	193
<i>Canones</i>	193
Hadrumetum in Byzacena (circa 348) (?): de usura	200
Numidia (348): synodus donatista	200
Numidia (circa 348): in causa martyrum donatistarum	200
Roma (349): sub papa Iulio I (337-352), damnatio Photini	200
Sirmium (351): prima formula fidei	200
<i>Symbolum sirmiense I (a. 351): [A. Credo]</i>	200
Versio graeca: cf. Athanasius, <i>De synodis</i> 27	
Versio latina: Hilarius, <i>De synodis</i> 38	
[B.] <i>Anathematismi</i>	202
Roma (352/353): sub Liberio, in defensa Athanasii	206
Arelate (353): damnatio Athanasii	206
I. Relatio de synodo in: Sulpicius Severus, <i>Chronicorum libri</i> II, 39	206
II. Relatio de synodo in: Hilarius, <i>Fragmenta historica</i> 1, 6	206
Aštišat (ca. 354): Armeniae, dispositio ecclesiae	206
Mediolanum (355): damnatio Athanasii	207
<i>Epistola synodica ad Eusebium</i>	207
Gallia (355): repudio sinodi Mediolanensi (355)	207
Biterris (356): esilium Hilarii	208
Relatio in: Hilarius, <i>Contra Constantium imperatorem liber</i> 2	208
Sirmium (357): secunda sirmiensis fidei confessio.	208
<i>Symbolum sirmiense II (a. 357);</i>	
Versio latina in: Hilarius, <i>De synodis</i> 11	208
Gallia (357/358) (?): damnatio secundae sirmiensis fidei confessionis	209
Antiochia (358): aprobatio secundae sirmiensis fidei confessionis	209
Melitene (vel Metilene) (358): depositio Eustathii, ep. Sebastae	210
ANCYRA (ver 358): κατ' οὐσίαν ὁμοίότητα Patris et Filii	210
A. Συνοδικὴ ἐπιστολή (Epistula synodalis)	
in: Epiphanius, <i>Panarion</i> 73, 2-9	210

B. <i>Anathematismi</i>	220
Versio graeca: Epiphanius, <i>Panarion</i> 73, 2-91	220
Versio latina: Hilarius, <i>De synodis</i> 12-26 (passim)	220
Sirmium (358): tertia sirmiensis confessio fidei	225
Achaia (359/361) (?): contra Aetium	225
Sirmium (mai 359): quarta sirmiensis confessio fidei.	225
<i>Symbolum sirmiense IV (a. 359)</i> in: Athanasius, <i>De synodis</i> 8, 4-7	225
Ariminum (maius-october, 359):	
de confirmatio ad negatio fidei Nicaenae	226
I. <i>Definitio homoousianorum. Fidei Nicaenae nihil addendum aut detrahendum</i> in: Hilarius, <i>Fragmenta historica</i> 7, 3-4	226
II. <i>Damnatio haereticorum</i> Eusebio et Ypatio Conss. XII kal. augusti in: Hilarius, <i>Fragmenta historica</i> 7, 4	227
III. <i>Damnatio blasphemiae Aarii</i> in: Hilarius, <i>Fragmenta historica</i> 7 (apendix)	228
IV. <i>Epistula synodi Ariminensis ad Constantium imperatorem (a. 359)</i> <i>Episcopi praevaricati sunt a fide vera</i> in: Hilarius, <i>Fragmenta historica</i> 8, 1-3	229
V. <i>Epistula synodalis arianorum ad Constantium imperatorem de reiectione nomen substantiae (a. 359 exeunte)</i> in: Hilarius, <i>Fragmenta historica</i> 9, 1-3	231
VI. Relatio Hieronymi in: Hieronymus, <i>Dialogus contra Luciferianos</i> 17-19	232
Nike in Thracia (359)1: aprobatio Quartae formulae sirmiensis	235
<i>Formula fidei</i> in: Theodoretus, HE, II, 21	235
Seleucia in Isauria (september 359): synodus antinicaena.	236
[I/A. Relatio Socratis, in: Socrates, HE, II, 39-40]	236
[I/B. <i>Credo Acacii</i>]	239
Versio graeca: in: Athanasius, <i>De synodis</i> 29, 2-9	239
Versio latina: Epiphanius Scholasticus/Cassiodorus <i>Historia tripartita</i> 34	239
[I/C. Relatio Socratis (continuatio I/B), in: Socrates, HE, II, 40]	240
II. <i>Epistola orientalium episcoporum, quam reversis ab Arimino legatis dederunt</i> , in: Hilarius, <i>Fragmenta historica</i> 10, 1	242
Constantinopolis (ianuarius, 360): confirmatio sententiarum a Nike in Thracia (359) et damnatio Aetii.	243
I. <i>Formula fidei</i> in: Athanasius, <i>De synodis</i> 30, 2-10	243
II. <i>Epistula synodica ad Georgium de Aetii damnatione</i>	244
Antiochia (361): in causa Meletii Antiocheni	246

Lutetia (360/361): repudio sententiarum synodi Ariminensis	246
I. Testimonium in: Sulpicius Severus, <i>Chronicorum libri II</i> , 45	246
II. <i>Incipit fides catholica exposita apud Pariseam civitatem ab episcopis Gallicanis ad Orientales episcopos in: Hilarius, Fragmenta historica 11</i>	246
Antiochia (362): rehabilitatio Aezii	249
Alexandria (362): «synodus confessorum»	249
I. Athanasius, <i>Tomus ad Antiochenos</i>	249
[II. <i>Adnotationes ad «Tomum ad antiochenos»</i>]	255
Thenae w Byzacaena (ca. 362): synodus donatista.	256
Alexandria (augustus, 363) (?): de fide nicaena.	257
Athanasius, <i>Epistula ad Iovianum</i>	257
Antiochia (363): approbatio symboli nicaeni.	259
<i>Epistula ad Iovianum in: Socrates, HE III, 25</i>	259
Lampsacos (364): acceptatio secundi symboli antiocheni (a. 341)	260
Tyana (365): de symbolo nicaeno; rehabilitatio Eustatii Sebastae	260
Smyrna (365): causa concordiae doctrinalis cum Occidente	260
Pisidia (365): causa concordiae doctrinalis cum Occidente	260
Isauria (365): causa concordiae doctrinalis cum Occidente	260
Pamphylia (365): causa concordiae doctrinalis cum Occidente	261
Lycia (365): causa concordiae doctrinalis cum Occidente	261
Roma (365/366): sub Liberio, rehabilitatio Eustatii Sebastae	261
<i>Epistola Liberii ad episcopos Macedonianorum in: Socrates, HE IV, 12</i> ..	261
Sicylia (366): confirmatio fidei nicaenae, rehabilitatio Eustatii Sebastae	263
Sigidunum (366): sinodus ariana	263
<i>Epistula Valentis et Ursacii ad Germinium in: Hilarius, Fragmenta historica 14</i>	263
Antiochia Cariae (367): acceptatio symboli antiocheni (341)	264
Roma (368): sub Damaso, Ursatius et Valens damnati sunt	264
Roma (371): sub Damaso (366-384), 93 ep., damnatio Auxentii Mediolanensis	265
<i>Epistola «Confidimus» ad episcopos orientales</i>	265
Alexandria (372): 90 ep., de sinodo Ariminense; damnatio Ursatii et Valentis	266
Athanasius, <i>Ad Afros episcopos</i>	266

Cappadocia (iunius-iulius, 372): de partitione provinciae Cappadociae	277
Nicopolis (Armenia) (372): sinodus tres episcoporum in causa Eustatii	277
Artsalith (post 373): in causa disciplinae	277
[<i>Canones</i>]	277
Valentia in Gallia (12. iulii 374): de ordinis, poenitentia et rebaptismate.	279
I. <i>Synodica ad universos episcopos Galliarum</i>	279
II. <i>Epistula ad clerum et plebem ecclesiae Foroiulienses</i>	281
Roma (374)2: sub Damaso (366-384), damnatio Eustatii Sebastae et Apolinarii	282
Iconium (376): de Trinitate et de divinitate Sancte Spiritus	282
<i>Amphilochii episcopi Iconii epistola synodica</i>	282
Nyssa (376): contra Gregorii Nysseni	285
Cyzicus (ca. 376): synodus homoiousiana	285
Roma (376/377): contra Apolinarem, Eustatium Sebastae, Meletium Antiochiae et Eusebium Samosatae	285
<i>Tomus Damasi</i>	285
Illyria (378) (?): synodus de fide nicaena, incertae genuinitate	288
Roma (378): adversus calumnias, quae Isaac contra Damasum fecit; de iurisdictione ecclesiastica	288
<i>Epistola romani concilii sub Damaso habiti</i> <i>ad Gratianum et Valentinianum imperatores</i>	288
Antiochia (379): in causa Meletii et Paulini	292
Antiochia (ca. 380) (?): synodus supposita eunomianorum	292
Caesaraugusta (IV nonas octobris 380): duodecim episcoporum; adversus pryscillianistas	292
[<i>Elenco sententiarum synodi caesaraugustani</i>]	292
Roma (380)4: in causa Maximi Cynici.	294
Mediolanum (380)1: in causa virginis Indicii	294
CONSTANTINOPOLIS (381): CONCILIUM OECUMENICUM II	294
Index locorum sacrae scripturae	589
Index documentorum iuris ecclesiae	597
Index scriptorum	605
Index nominum	611
Summarium alphabeticum synodorum	617

638

Conspectus materiae

Index rerum	619
Conspectus materiae	629
Spis treści	639

SPIS TREŚCI

PRAEFATIO	VII
1. Seriei scopus et intentio	VII
2. Primi voluminis argumentum	VII
3. Brevis historia actorum synodaliū atque legum collectiones edendi .	VIII
4. Praesens editio	IX
WPROWADZENIE	XIII
1. Cele i założenia serii	XIII
2. Zawartość pierwszego tomu	XIII
3. Krótka historia wydań tekstów synodalnych oraz kolekcji praw	XIV
4. Obecne wydanie	XV
Elenchus synodorum lat.-pol.	XVIII
Alfabetyczny spis synodów polsko-łaciński	XX
Sigla biblica	XXIII
Vetus Testamentum	XXIII
Novum Testamentum	XXIV
Sigla testium	XXV
Sigla communia	XXVII
Bibliographia chronologica	XXIX
Fontes	XXIX
Studia	XXX
Jerozolima (ok. 50): tzw. «Synod Apostolski»	1*
[Dekret apostołów] (Dz 15, 22-29)	1*
Sycylia (II w.): przeciwko gnostykowi Herakleonowi (?)	2*
Rzym (II w.): przeciwko adopcjonście Teodorowi z Bizancjum (?)	2*
Pergamon (152) przeciwko gnostykowi imieniem Colorbasus (?)	2*
Rzym (154/155): o dacie Wielkanocy	2*
Hierapolis (ok. 150-170): przeciw montanistom	2*

Azja Mniejsza (189-199): o dacie Wielkanocy	2*
Rzym (193) o dacie Wielkanocy	2*
Mezopotamia (ok. 196): o dacie Wielkanocy	2*
Osroena ze stolicą w Edessie (ok. 196): o dacie Wielkanocy	2*
Pont (197): o dacie Wielkanocy	2*
Lyon (197?): o dacie Wielkanocy	2*
Cezarea Palestyńska (ok. 198): o dacie Wielkanocy	3*
Relacja o synodzie w: Euzebiusz z Cezarei, HE V, 23. 252	3*
Kartagina (?220): chrzest udzielony przez heretyków jest nieważny	4*
Ikonium (230-235): chrzest udzielony przez heretyków jest nieważny	4*
Aleksandria (231): przeciw Orygenesowi	4*
Rzym (231?): przeciw Orygenesowi	4*
Sinnada (ok. 235): o chrzcie heretyków; replika Ikonium (230-235)	4*
Aleksandria (235?): przeciw Ammoniosowi	4*
Bostra (ok. 240): o bóstwie Chrystusa	4*
Lambesa w Numidii (240): przeciwko błędom biskupa Privatusa	4*
Azja Mniejsza (245): potępiono monarchianizm Noetosa	
Epiphanius, <i>Panarion</i> 57	4*
Arabia Petrea (Bostra?) (ok. 246-250): o duszy	5*
Euzebiusz z Cezarei, HE VI, 373	5*
Kartagina (ok. 249): aby testamentem rodziców nie ustanawiać prezbitera prawnym opiekunem nieletnich	5*
Achaja (250): przeciw samokastracji	5*
Rzym (250): o upadłych	6*
Rzym (maj 251): o upadłych; przeciw Nowacjanowi	6*
Kartagina (15 V 251): o upadłych; w sprawie Felicissimusa i Nowacjana ...	6*
I. Cyprian z Kartaginy, <i>List</i> 55, 6	6*
II. Cyprian z Kartaginy, <i>List</i> 56, 2	7*
III. Cyprian z Kartaginy, <i>List</i> 59, 10	7*
Kartagina (15 marca 252): o upadłych	8*
Cyprian z Kartaginy, <i>List</i> 57	8*
Antiochia (252): o upadłych	12*

Kartagina (jesień 253): o chrzcie dzieci	12*
Cyprian z Kartaginy, <i>List 64</i>	12*
Kartagina (254): w sprawie Bazylidesa i Marcjalisa	15*
Cyprian z Kartaginy, <i>List 67</i>	15*
Kartagina (jesień 255): o chrzcie heretyków	21*
Cyprian z Kartaginy, <i>List 70</i>	21*
Rzym (255/256): o chrzcie heretyków	24*
<i>Synod rzymski za papieża Stefana</i>	24*
Kartagina (wiosna 256): o chrzcie heretyków	25*
Cyprian z Kartaginy, <i>List 72</i>	25*
Kartagina (1 września 256): o chrzcie heretyków	27*
<i>Orzeczenia 87 biskupów o chrzcie heretyków</i>	27*
Ikonium (256?): o chrzcie heretyków (montanistów)	41*
Aleksandria (258): przeciw Nowacjanowi	41*
Aleksandria (pierwszy: ok. 260) (?): przeciw sabelianom	41*
Aleksandria (drugi: ok. 260) (?): przeciw millenarystom	41*
Rzym (ok. 263): przeciw tryteistom i sabelianom; w sprawie Dionizego Aleksandryjskiego	41*
Atanazy, <i>O dekretach Soboru Nicejskiego 26, 2-7</i>	41*
Antiochia (ok. 263/264): w sprawie Pawła z Samosaty	43*
Euzebiusz z Cezarei, <i>HE VII, 27-284</i>	43*
Antiochia (ok. 266/267?): w sprawie Pawła z Samosaty	44*
Antiochia (268/269): w sprawie Pawła z Samosaty	44*
<i>List synodalny, w: Euzebiusz z Cezarei, HE VII, 29-303</i>	44*
Cyrta (305): synod apostatów	48*
Augustyn, <i>Przeciwko Kreskoniuszowi III, 27, 30</i>	48*
Elwira (Grenada) (ok. 306): synod dyscyplinarny	49*
[Kanony]	49*
Aleksandria (ok. 306): przeciw Melecjuszowi	62*
Kartagina (312): synod donacjański	62*
Rzym (2-4 października 313): przeciw donatystom	62*
Ancyra (314): o upadłych i w sprawach dyscyplinarnych	62*
<i>Kanony synodu w Ancyrze</i>	62*
Arles (1 sierpnia 314): w sprawie donatystów	68*
I. <i>List synodu w Arles do papieża Sylwestra</i>	68*

II/A. <i>Kanony dla Sylwestra</i> (Początek Synodu w Arles)	71*
[II/B. <i>Kanony przypisywane synodowi w Arles z 314 r.</i>]	74*
Cezarea Kapadocka (ok. 314): przyjęcie synodu z Ancyry (314).	75*
Neocezarea (314-319): w sprawach dyscyplinarnych	75*
<i>Kanony synodu w Neocezarei</i>	75*
Rzym (315?): dysputa z Żydami	77*
Aleksandria (ok. 323): przeciw Ariuszowi	78*
<i>List posynodalny Aleksandra do wszystkich biskupów</i>	78*
Rzym (324?): w sprawach herezji i obyczajów	82*
Bitynia (ok. 324): w obronie Ariusza	82*
Cezarea Palestyńska (ok. 324): w obronie Ariusza	82*
Aleksandria (324/325): w sprawie schizmy melecjańskiej	82*
Antiochia (wiosna 325): wybór Eustatiosa i redakcja Credo	83*
[Wyznanie wiary]	86*
NICEA (325): PIERWSZY SOBÓR POWSZECHNY.	90*
Rzym (325?): zatwierdzenie Soboru Nicejskiego I (325)	90*
Antiochia (ok. 328): przeciwko Eustatiosowi i Asklepasowi	90*
Antiochia (331-334?): przeciwko wierze nicejskiej	91*
Cezarea Palestyńska (334): synod zwołany, ale nie odbyty ze względu na przeniesienie go do Tyru (335)	91*
Tyr (335): przeciwko Atanazemu Sokrates, HE I, 28. 32	91*
Jerozolima (335): rehabilitacja Ariusza; przeciwko Marcelemu w: Atanazy, <i>De synodis</i> 21, 2-7	92*
Kartagina (ok. 335): synod donacjański	93*
Konstantynopol (336): przeciw Marcelemu z Ancyry	93*
Antiochia (338/339): przeciw Atanazemu	93*
Aleksandria (338/339): w obronie Atanazego	93*
<i>List synodalny</i> , w: Atanazy, <i>Apologia przeciwko arianom</i> , 3-19	93*
Konstantynopol (338/339): złożenie z urzędu Pawła z Konstantynopola	109*
Rzym (340/341): synod około 50 biskupów za papieża Juliusza w obronie Atanazego i Marcelego z Ancyry	110*
List Juliusza I «' <i>Ανέγγων τὰ γράμματα</i> » do <i>Antiocheńczyków</i> (w: Atanazy, <i>Apologia przeciw arianom</i> , 21-35)	110*

Gangra (ok. 340): przeciwko Eustatiosowi i przesadnej ascezie	123*
<i>Kanony synodu w Gangrze</i>	123*
[A.] List synodalny	123*
[B. Kanony]	125*
[C.] Epilog	128*
Antiochia (22 marca – 1 września 341): synod na poświęcenie kościoła . . .	129*
[I. Formuły wiary]	129*
[I/A. <i>Pierwsza formuła wiary</i>]	129*
[I/B. <i>Druga formuła wiary</i>]	130*
Wersja grecka w: Atanazy, <i>De synodis</i> 23, 2-10	130*
Wersja łacińska w: Hilary, <i>De synodis</i> 29-30	130*
[I/C. <i>Trzecia formuła wiary</i>]	132*
[I/D. <i>Czwarta formuła wiary</i>]	133*
[II.] Kanony	134*
[II/A.] List synodalny	134*
[II/B.] Kanony	135*
Sardyka (343-344)	143*
[I. <i>Formuły wiary</i>]	143*
[I/A. Sardyka], <i>Formuła wiary biskupów zachodnich</i> w: Teodoret, HE II, 8]	143*
[I/B. Filippopolis], <i>Formuła wiary biskupów wschodnich</i>	145*
Recenzja α w: Hilary, <i>De synodis</i> 34	145*
Recenzja β w: Hilary, <i>Fragmenta historica</i>	145*
[II.] <i>Kanony synodu w Sardyce</i>	147*
[III.] <i>List synodu zebranego w Sardyce [do kościoła w Aleksandrii]</i> w: Atanazy, <i>Apologia przeciw arianom</i> , 37-40	157*
[IV.] <i>List synodu biskupów zachodnich w Sardyce</i> do wszystkich kościołów: Hilary, <i>Fragmenta historica</i>	161*
V. <i>List synodu w Sardyce do Juliusza biskupa Rzymu (r. 343/344)</i>	167*
VI. <i>Prośba synodu w Sardyce do cesarza Konstancjusza</i>	169*
VII. <i>Dekret synodu w Sardyce biskupów wschodnich stronnictwa</i> ariańskiego wysłany do Afryki	170*
Antiochia (ok. 344/345): zdjęcie z urzędu Stefana, nowy obszerny symbol wiary zwany ekthesis makrostichos	184*
<i>Ekthesis makrostichos</i> w: Atanazy, <i>De synodis</i> 26, I-X	184*
Mediolan (ok. 345/346): w sprawie Symbolu wiary z Antiochii (344/345) . .	188*
Kolonia (12 maja 346): złożenie z urzędu bpa Eufratasa	189*
<i>Synod w Kolonii</i>	189*
Jerozolima (346): z okazji powrotu Atanazego z zesłania w: Atanazy, <i>Apologia przeciwko arianom</i> 57	192*

Aleksandria (21 X 346): zatwierdzenie synodu w Sardyce (343)	192*
Latopolis (Snê w Egipcie) (347): w sprawie Pachomiusza	193*
Mediolan (ok. 347/348): potępienie Fotyna z Sirmium	193*
Kartagina (ok. 348): przeciw donatystom	193*
<i>Kanony</i>	193*
Hadrumetum w prowincji Byzacena (ok. 348) (?): w sprawie lichwy	200*
Numidia (348): synod donatystów	200*
Numidia (ok. 348): w sprawie męczenników donacjańskich	200*
Rzym (349): za pap. Juliusza I (337-352), potępienie Fotyna	200*
Sirmium (351) (Hrvatska Mitrovica, Bośnia): wyznanie wiary	200*
<i>Pierwsze wyznanie wiary z Sirmium</i> (351)	200*
[A. <i>Credo</i>]	200*
Wersja grecka: por. Atanazy, <i>De synodis</i> 27	200*
Wersja łacińska: Hilary z Poitiers, <i>De synodis</i> 38	200*
[B. <i>Anatematyzy</i>]	202*
Rzym (352/353)1: za papieża Liberiusza (352-366), w obronie Atanazego.	206*
Arles (353)2: potępienie Atanazego	206*
I. Relacja o synodzie w: Sulpicjusz Sewer, <i>Chronicorum libri</i> II, 39	206*
II. Relacja o synodzie w: Hilary z Poitiers, <i>Fragmenta historica</i> , 1, 6	206*
Asztiszat (Aštišat) (ok. 354) w Armenii: przyjęcie praw, organizacja Kościoła	206*
Mediolan (355): potępienie Atanazego	207*
<i>List synodu do Euzebiusza [z Vercelli]</i>	207*
Galia (355): odrzucenie synodu z Mediolanu (355)	207*
Béziers (356): zesłanie Hilarego z Poitiers	208*
Relacja w: Hilary z Poitiers, <i>Contra Constantium imperatorem liber</i> 2	208*
Sirmium (357): przyjęcie Drugiej formuły wiary w Sirmium	208*
<i>Druga formuła z Sirmium</i>	208*
Wersja łacińska w: Hilary z Poitiers, <i>De synodis</i> 11	208*
Galia (357/358) (?): potępienie Drugiej formuły z Sirmium	209*
Antiochia (358): zatwierdzenie Drugiej formuły z Sirmium	209*
Melitene (lub Metilene) (358): złożenie z urzędu Eustatosia z Sebasty	210*
Ancyra (wiosna 358): przyjęto «podobieństwo pod względem istoty» Ojca i Syna	210*

<i>A. List synodalny w: Epifaniusz, Panarion 73, 2-9</i>	210*
<i>B. Anatematyzmy</i>	220*
Wersja grecka: Epiphanius, <i>Panarion 73, 10-111</i>	220*
Wersja łacińska w: Hilary, <i>De synodis 12-26 (passim)</i>	220*
Sirmium (358): trzecia formuła z Sirmium	225*
Achaja (359/361) (?): przeciw Aecjuszowi	225*
Sirmium (maj 359): czwarta formuła z Sirmium	225*
<i>Czwarta formuła z Sirmium w: Atanazy, De synodis 8, 4-7</i>	225*
Rimini (maj-październik 359): od potwierdzenia do zaprzeczenia wiary nicejskiej	226*
I. <i>Definicja wiary homouzjan</i> <i>Do wiary z Nicei niczego nie dodawać ani nie ujmować</i> w: Hilary, <i>Fragmenta historica 7, 3-4</i>	226*
II. <i>Potępienie heretyków</i>	227*
<i>Za konsulatu Euzebiusza i Hypatiusza, 21 lipca [359 roku]</i> w: Hilary, <i>Fragmenta historica 7, 4</i>	227*
III. <i>Potępienie bluźnierstw Ariusza</i> w: Hilary, <i>Fragmenta historica 7 (apendyks)</i>	228*
IV. <i>List synodu z Rimini do cesarza Konstancjusza (z 359 roku)</i> <i>O biskupach sprzeciwiających się prawdziwej wierze</i> w: Hilary, <i>Fragmenta historica 8, 1-3</i>	229*
V. <i>List synodalny arian do cesarza Konstancjusza</i> <i>o odrzuceniu terminu «substancja» (koniec 359)</i> w: Hilary, <i>Fragmenta historica 9, 1-3</i>	231*
VI. <i>Omówienie Hieronima</i> w: Hieronim, <i>Dialogus contra Luciferianos 17-19</i>	232*
Nike w Tracji (359): aprobata Czwartej formuły z Sirmium	235*
<i>Formuła wiary w: Teodoret z Cyru, HE, II, 21</i>	235*
Seleucja w Izaurii (wrzesień 359): synod antynicejski	236*
[I/A. Relacja Sokratesa, w: Sokrates, HE II, 39-40]	236*
[I/B. <i>Credo Akacjusza</i>]	238*
Wersja grecka: Atanazy, <i>De synodis 29, 2-9</i>	239*
Wersja łacińska: Epifaniusz Scholastyk/Kasjodor, <i>Historia tripartita 34</i>	239*
[I/C. Relacja Sokratesa (kontynuacja I/B), w: Sokrates, HE, II, 40]	240*
II. <i>List biskupów wschodnich,</i> <i>wręczony powracającym legatom z Rimini</i> w: Hilary, <i>Fragmenta historica 10, 1</i>	242*
Konstantynopol (styczeń 360): potwierdzenie ustaleń z Nike w Tracji (359) oraz potępienie Aecjusza	243*

I. <i>Formuła wiary</i> w: Atanazy, <i>De synodis</i> 30, 2-10	243*
II. <i>List synodalny do Jerzego o potępieniu Aecjusza</i>	244*
Antiochia (361): w sprawie Melecjusza z Antiochii	246*
Paryż (360/361): odrzucenie ustaleń z Rimini	246*
I. Świadectwo w: Sulpicius Severus, <i>Chronicorum libri II</i> , 45	246*
II. <i>Wiara katolicka przedstawiona w Paryżu przez biskupów galijskich</i> <i>a przeznaczona dla biskupów wschodnich</i> w: Hilarius, <i>Fragmenta historica</i>	246*
Antiochia (362): rehabilitacja Aecjusza	249*
Aleksandria (362): «synod wyznawców»	249*
I. Atanazy, <i>List do Antiocheńczyków</i>	249*
[II. <i>Adnotacje do «Listu do Antiocheńczyków»</i>]	255*
Thenae w Byzacena (ok. 362): synod donatystyczny	256*
Aleksandria (sierpień 363) (?): o wierze nicejskiej	257*
Atanazy, <i>List do Jowiana</i>	257*
Antiochia (jesień 363): aprobatą symbolu nicejskiego	259*
<i>List do Jowiana</i> w: Sokrates, HE III, 25	259*
Lampsacos (364): przyjęcie <i>Drugiej formuły</i> z Antiochii (341)	260*
Tyana (365): w sprawie symbolu nicejskiego; rehabilitacja Eustatiosa z Sebasty	260*
Smyrna (365): w sprawie doktrynalnego porozumienia z Zachodem	260*
Pizydia (365): w sprawie doktrynalnego porozumienia z Zachodem	260*
Izauria (365): w sprawie doktrynalnego porozumienia z Zachodem	260*
Pamfilia (365): w sprawie doktrynalnego porozumienia z Zachodem	261*
Likia (365): w sprawie doktrynalnego porozumienia z Zachodem	261*
Rzym (365/366): za Liberiusza, rehabilitacja Eustatiosa z Sebasty	261*
<i>List Liberiusza do biskupów macedońskich</i> w: Sokrates, HE IV, 12	261*
Sycylia (366): potwierdzenie credo nicejskiego, rehabilitacja Eustatiosa z Sebasty	263*
Singidunum (366) (obecnie Belgrad): synod ariański	263*
<i>List Walensa i Ursacjusza do Germiniusza</i> w: Hilarius, <i>Fragmenta historica</i> 14	263*
Antiochia Karyjska (367): przyjęcie credo z Antiochii (341)	264*
Rzym (368): za Damazego (366-384), potępienie Ursacjusza i Walensa	264*

Rzym (371): za Damazego (366-384), 93 biskupów, potępienie Auksencjusza z Mediolanu za arianizm	265*
<i>List «Confidimus» do biskupów wschodnich</i>	265*
Aleksandria (372): 90 biskupów; o synodzie w Rimini; potępienie Ursacjusza i Walensa	266*
Atanazy, <i>Do biskupów afrykańskich</i>	266*
Kapadocja (czerwiec-lipiec 372): o podziale prowincji Kapadocji	277*
Nicopolis (Armenia) (372): synod trzech biskupów w sprawie Eustatiosa z Sebasty.	277*
Artsalth w Armenii (po 373): azjatycki synod podejmujący różne tematy dyscypliny kościelnej	277*
[Kanony]	277*
Valence d'Agen (12 lipca 374): o święceniach, pokucie i powtórnym chrzcie	279*
I. <i>Postanowienia synodu do wszystkich biskupów Galii</i>	279*
II. <i>List kleru i ludu do Kościoła w Fréjus</i>	281*
Rzym (374): za Damazego (366-384), potępienie Eustatiosa z Sebasty i Apolinarego z Laodycei	282*
Ikonium (376): o Trójcy Świętej i bóstwie Ducha Świętego	282*
Anfilochios, <i>List do macedonian</i>	282*
Nyssa (376): przeciw Grzegorzowi z Nyssy	285*
Kyzik (ok. 376): synod homoiousiański	285*
Rzym (376/377): przeciwko Apolinaremu z Laodycei, Eustatiosowi z Sebasty, Melecjuszowi z Antiochii i Euzebiuszowi z Samosaty	285*
<i>Tomus Damasi</i>	285*
Iliria (378) (?): synod wątpliwej autentyczności o wierze nicejskiej	288*
Rzym (378): zebrany dla odparcia oszczerstw niejakiego Izaaka wymierzonych w Damazego oraz omówienia jurysdykcji kościelnej . . .	288*
<i>List synodu rzymskiego pod przewodnictwem Damazego do imperatorów Gracjana i Walentyniana</i>	288*
Antiochia (379): w sprawie Melecjusza i Paulina	292*
Antiochia (ok. 380) (?): przypuszczalny synod enomian	292*
Saragossa (4 października 380): 12 biskupów; przeciwko pryscylianom . . .	292*
[Wykaz postanowień synodu w Saragossie]	292*

Rzym (380): w sprawie Maksyma Cynika	294*
Mediolan (380): w sprawie dziewicy Indicji	294*
KONSTANTYNOPOL (381): DRUGI SOBÓR POWSZECHNY.	294*
Indeks biblijny	589
Indeks synodów	597
Indeks pisarzy	605
Indeks imion własnych	611
Indeks alfabetyczny synodów	617
Indeks rzeczowy	619
Conspectus materiae	629
Spis treści	639